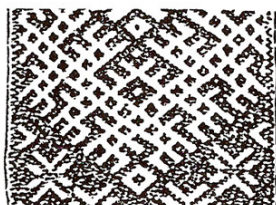

ALVYDAS BUTKUS

Latviai

ÆSTI
Kaunas
1995

UDK 947.43
Bu 403

Knyga leidžiama Atviros Lietuvos fondui
parėmus

Leidimą parėmė
Latvijos Respublikos ambasada Lietuvoje

Recenzavo:
habil. dr. prof. Marta Rudzytė
dr. Antanas Kulakauskas

Alvydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.

ISBN 9986 - 9034 - 0 - 8

© Alvydas Butkus, 1995
© Leidykla "Aesti", 1995
© Margarita Jasilionytė,
apipavidalinimas 1995

TURINYS

LATVIŲ TAUTOSAKA	128
Liaudies dainos	128
<i>Metrika</i>	128
<i>Melodija</i>	131
<i>Priedainiai</i>	141
<i>Turinys</i>	141
Pasakojamoji tautosaka	148
<i>Pasakos</i>	148
<i>Sakmės</i>	150
<i>Padavimai</i>	154
<i>Anekdota</i>	155
Smulkioji tautosaka	155
<i>Patarlės ir priežodžiai</i>	155
<i>Mįslės</i>	155
<i>Užkalbėjimai</i>	157
<i>Tikėjimai, burtai ir prietarai</i>	158
<i>Greitakalbės</i>	163
LITERATŪRA	164

LATVIŲ TAUTOSAKA

Latvių, kaip ir daugelio kitų tautų, liaudies kūrybos ištakos siekia pirmąsias bendruomenės laikus, kurių atspindžių turi visi tautosakos žanrai. Per kartų kartas keliavusi tautosaka atnešė iki mūsų dienų etines ir estetines normas, gyvenimo patirtį, išmintį. Visa tai perteikiama per amžius nugalinti savita menine forma.

Latvių tautosaka tradiciškai skirstoma į tris žanrus: dainuojamąją, pasakojamąją ir smulkiąją.

Liaudies dainos

Svarbiausią vietą latvių tautosakoje užima daina. Taip yra visų pirma todėl, kad latvių liaudies dainų yra labai daug. Sakoma, kad kiekvienam latviui tenka po dainą. Tai ne hiperbolė. Naujajame dainų rinkinyje, pradėtame leisti 1979 m., numatoma paskelbti 1,2 mln. dainų bei jų variantų (LTdz 1, X), t.y. maždaug tris kartus daugiau negu mūsų fonduose sukaupta lietuviškų dainų. Tačiau daugumas latvių dainų trumpos. Mat dažniausia latvių dainos forma yra ketureilis; ilgesnių dainų esama tik per 4%. Melodijų yra kur kas mažiau, todėl latviai įpratę viena melodija dainuoti kelias dainas, taip pat iš ketureilių komponuoti ilgesnį tekstą, nes ketureiliai šiuo požiūriu yra universalūs: beveik kiekvienas jų turi baigtą mintį.

Antra, lyginant latvių liaudies dainas su kitų tautų dainomis, nesunku pastebėti didžiulį minčių, stiliaus ir nuotaikų turtingumą.

Trečia, latvių liaudies dainos yra labai senos, gal net vienos seniausių Europoje. Nors jose minimos istorinio periodo sąvokos, realijos, tačiau pats pagrindas - forma, stilius, kalba, mintis - siekia priešistorę. Todėl ir maža dainelė gali būti labai sluoksniuota, turtinga ir įvairi. Taip glaustai patirties neperteikia joks kitas žanras, be to, joks kitas žanras Latvijoje nėra taip paplitęs, kaip liaudies daina.

Kuo gi taip skiriasi latvių dainos nuo kitų tautų dainų, kuo jos savitos?

Metrika

Pirmiausia krinta į akį formos savitumai. Didžioji latvių liaudies dainų dalis turi tikslų metrą. Labiausiai paplitusi yra dviskiemenė pėda chorėjas (trochėjas): — U. Chorėjinio ketureilio eilutė turi keturias pėdas. Eilutė dalijasi į dvi lygias dalis, vadinamąsias dipodijas:

Nāc pie manis, | tautu meita Eikš pas mane, | mergužēle
LD 15614

Daina yra taip nušlifauta ir išgryninta, kad dipodijos riba niekad nebūna žodžio viduryje, t.y. niekada neskelia žodžio.

Viena dipodija turi 4 skiemenis, tad arba paskutinysis esti ilgas, arba (dažniausiai) sudaromas papildomas skienuo, pridėjus balsį, kad dipodija būtų keturskiemenė. Paprastai pridamas balsis *i*, pvz.:

<i>Vēja māte lielījās[i]</i> <i>Ozolam[i] galu lauzt.</i> <i>Ozoliņis, gudr[i]s vīr[i]s,</i> <i>Līdz zemīti locījās.</i>	<i>Vėjo močia didžiavosi</i> <i>Ažuolēlī lauždama.</i> <i>Ažuolēlis, gudrus vyras,</i> <i>Ligi žemēs lankstēsi.</i>
---	--

LD 2801

Pridedamasis balsis (la. *lāpamais vokālis*) radosi dėl kalbos kiti-mo. Sutrumpėjus žodžiams, t.y. nukritus galūnei ar visam skiemeniui, melodija tebereikalavo senovinių, ilgesnių formų. Ilgainiui įvairioms galūnėms išdainuoti buvo apibendrintas balsis *i*, kuriuo pradėta “lopyti” ir naujai sukurtų dainų trūkštamus skiemenis, kadangi melodijos struktūra liko ankstesnė. Daug rečiau pridamaisiais balsiais eina *a*, *e*, *u*. Triskiemenės dipodijos pailginimas dar vienu skiemeniu vadinamas trečiojo skiemens dėsnis.

Yra ir ketvirtojo skiemens dėsnis: jei dipodija turi daugiau nei 4 skiemenis, ji sutrumpinama. Pavyzdžiui, šnekėdamas latvis pasakys: *Atdari acis, atdari ausis, līgaviņu lūkojot* ‘Pažiūrėki, paklausyki, nuotakėlę rinkdamasis’. Tačiau tas pats dainuojamas tekstas atrodys taip:

Atdar' acis, atdar' ausis,
Līgaviņu lūkojot[i].
 SV 515

Šie dėsniai dainose beveik niekad nepažeidžiami. Išimtį sudaro kai kurios latgalių dainos.

Chorėjas būdingas daugelio Europos ir Azijos tautų dainoms. Jis laikomas ide. bendruomenės reliktu (Skujeniekas 1989, 9-10). Latviai dainų chorėją nušlifavę iki visiškos simetrijos, plg.:

<i>Kas no liepas</i>	<i>kuplumiņa,</i>	<i>Kas iš liepos</i>	<i>kuplumēlio,</i>
<i>Kad ziediņi</i>	<i>neziedēja,</i>	<i>Kad žiedeliai</i>	<i>nežydėjo,</i>
<i>Kas no meitas</i>	<i>daiļumiņa,</i>	<i>Kas iš mergēs</i>	<i>gražumēlio,</i>
<i>Kad darbiņa</i>	<i>nemācēja.</i>	<i>Kad darbelio</i>	<i>nemokėjo.</i>

LD 6657

Šitą simetriją suvokė ir pati liaudis, plg.:

*Laba būtu man dziesmiņa
Kau' bijuse otra puse;
Laba būtu līgaviņa,
Kau' māsiņa nebijuse.*
Ltdz 3, 1743

*Gera būtu man dainelē
Jei turētu kitā puse;
Gera būtu mergužēlē,
Jei nebūtu ji sesužē.*

*Dziesmiņai, nabadzei,
Otra puse pazuduse.
Jūgsim bērū kumeliņu,
Meklēsim otru pusi.*
LD 922

*Dainužēlei, nabagēlei,
Kita pusē pražuvusi.
Kinkysime bērū žirgū,
Ieškosime kitos pusēs.*

Tokia griežta geometrinė konstrukcija padeda greit išsiminti dainą ir išlaikyti ją per kartų kartas. Be to, pagal tokį modelį lengva kurti naujus variantus ar dainas.

Kita latvių dainoms būdinga pėda yra daktilis: – U U, pvz.:

*Ūja, ūja,
Pelēki vilki!
Paņēma mūs' mātes
Balto aitiņu.*
LD 18260

*Ūja, Ūja,
Vilkai pilkieji!
Paēmē mūs močios
Baltū aveļē.*

arba:

*Saulīte dancoja
Sudraba kalnā,
Zeltītas kurpītes
Kājiņā[i].*
LD 33992

*Šoko saulužē
Kalne sidabro,
Aukso kurpaitēmīs
Apsiavusi.*

Triskiemenė pėda (daktilis) yra reta - ją turi tik apie 5% latvių liaudies dainų. Palyginti su chorėju daktilis yra senesnis. Jis geriau išlikęs kalendorinėse dainose, turinčiose ritualo bruožų, nes tradicija reikalavo stropiai laikytis "senųjų tiesų". Didžiausias daktilio dainų procentas yra krikštynų dainose, tiksliau - krikštamotės šokdinimo. Tai siejama su pastangomis išlaikyti šokio metrą.

Ir chorėjo, ir daktilio ištvirtinimą latvių liaudies dainose, matyt, bus lėmęs pastovus kalbos kirtis. Tačiau daktilio dainos turi savo regioną - daugumas jų užrašyta Kurše. Gal tai senųjų kuršių liaudies poezijos savitumas?

Latvių liaudies dainų kirtis ne visada sutampa su natūraliuoju kalbos kirčiu. Vienais atvejais žodis gali turėti šalutinį kirtį, pvz.:

*Maza maza istabiņa,
Jauka jauka dzīvošana:
Dieviņš ēda launadziņu
Baltajos[i] šķīvīšos.*
LD 54734

*Mažas mažas kambarelis,
Gera gera čia gyventi:
Dievas valgē savo pietus
Iš baltų lėkštelių.*

Kitais atvejais žodžio pradžia lieka nekirčiuota:

*Lai mirst ļaudis, kam ir vaļa
Es nemiršu, man nav vaļas;
Es ievēlu bērza kluci
Sava kapa vietīnā.*
LD 27358

*Tegu miršta tie, kas gali,
Aš nemirsiu, nēr kada man;
Ļritau aš beržo trinkā
Savo kapo vietona.*

Deklamuojant tokios dainos tekstą, susidaro skambių sinkopių, ypač kai pirmasis žodžio skiemuo (nekirčiuotasis) yra ilgas.

Melodija

Latvių liaudies dainų melodijos yra dėkinga medžiaga tyrinėtojams: čia galima rasti archajiškų, tolimą senovę siekiančių bruožų, taip pat naujų elementų, atsiradusių vystantis tradicinei liaudies muzikai, ir galop visai modernių ypatybių. Be to, greta savitų, tik vienai Latvijai būdingų muzikinių modelių čia yra nemažai tokių, kuriuos turi daugelis Pabaltijo tautų.

Štai vienas senoviškiausių latvių liaudies dainų pavyzdžių, pasi-taikantis tik Rytų Kurše ir Vakarų Žiemgaloje:

Milzkalnē, Tukumo r.

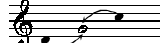
Greitai

Bu - de - lī - tī, tē - vai - nī - tī, lz - kul ma - nu ve - dek - li - ņu
Es tev do - šu bal - tu vis - tu Par ve - dek - las iz - kū - lu - mu
Es tev do - šu bal - tu vis - tu Par ve - dek - las iz - kū - lum' *

* Šen bei ten sušunkama "bū".

*Budelīti, tēvainīti,
Izkul manu vedekliņu.
Es tev došu baltu vistu
Par vedeklas izkūlumu.*
GID 138, 178³³

*Budelēli, stiprūnēli,
Išperk mano martužēlę.
Aš tau duosiu baltą vištą
Už martelēs išpērimą.*

Šioje senovinėje melodijoje tik trys garsai: Jų tarpų neužpildo niekas. Įsidėmėtina, kad tarpiniai garsai čia ne praleisti, bet jų išvis nebūta. Melodija jų nepažįsta! Tokias melodijas kai kurie etnomuzikologai linkę laikyti vėlyvojo paleolito medžiotojų kultūros muzika (Wiora 1961, 21). Dainos melodija nelanksti, kampuota, rūsčiai primitivi, kaip ir tie laikai, kada radosi jos pirmtakės. Ji daugiau skanduojuama negu dainuojama.

Ši daina dainuota žiemos karnavalinėse eitynėse. Įvairiose Latvijos vietose kaukių eitynių dalyvius vadindavo nevienodai. Kuršo pietvakariuose apie Liepoją persirengėlius vadino žodžiu *ķekatnieki*, Latgaloje - *kaladnieki*, o minėtoje Kuršo ir Žiemgalos dalyje - *budeļi*, jų dainas - *budeļu dziesmas*. Dainoje minimas pėrimas yra vienas iš eitynių maginio ritualo elementų.

Senasis muzikinis folkloras Latvijoje turi didelių regioninių savitumų. Štai dar viena žiemos eitynių daina iš Aukšžemės, mažai tepanaši į pirmąją:

Alydas Butkus. Latvīai. Kaunas: Aesti, 1995.

Sauka, Jekabpīlio r.

Rinkinys

1. Či - gāns sa - vu čī - gā - niēt', ik va - ka - ra te - te - rēj',
2. Kam tī a - grī ne - cē - lās, kam ku - lī - šu ne - lā - pīj',

Pritarinys

Ko - la - do, ko - la - do, ko - la - do, ko - la - do,

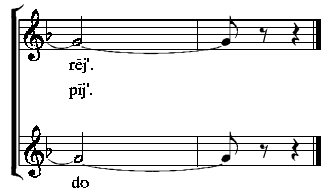

Či - gāns sa - vu čī - gā - niēt', ik va - ka - ra tc - tc -
Kam tī a - grī ne - cē - lās, kam ku - lī - šu ne - lā -

Ko - la - do, ko - la - do, ko - la - do, ko - la -

³³ Kad skaitytojui būtų lengviau suvokti melodiją, pridėtos tempo ir kt. nuorodos, kurių nėra šaltiniuose.

Čigāns savu čigānieti
 Ik vakara teterēj',
 Kam ti agri necēlās,
 Kam kulīšu nelāpīj'.

GID 112, 107

Čigons savo čigonēle
 Kas vakarā tutino,
 Kam ji anksti nekēlē,
 Kam maišeliu nelopē.

Alvydas Butkus. Latvieši. Kaunas: Aesti, 1995.

Pirmiausia krinta į akis ypatingas dvibalsiškumas. Ši daina turi ir Latvijoje plačiai paplitusio vadinamojo figūrinio burdono bruožų (apie jį bus kalbama toliau), ir ypatybių, būdingų lietuvių sutartinėms. Sutartinės primena tai, kad vienu metu dainuojami skirtingi tekstai - kiekvienam balsui savas. Yra ir grynai muzikinių ypatybių, rodančių artumą sutartinėms. Tai ne skolinta lietuvių daina, o senųjų sėlių palikimas - juk lietuvių sutartinės (ypač dvejinės su paraleliomis sekundomis) paplitusios kupiškėnų krašte, buvusioje Sėloje, kurios tęsinys Latvijoje yra Aukšžemė ir gretimi Vidžemės rajonai. Šioje Latvijos dalyje tokios dainos - ne retenybė (plačiau žr. Boiko 1987a, 107).

Dainos tekste yra žodžiai *čigonas*, *čigonė*. Aukšžemėje taip vadinti karnavaliinių eitynių persirengėliai, ne tik persirengę čigonais. Iš čia kilęs posakis *iet čigānos* 'eiti čigonais', t.y. dalyvauti karnavale. Kur persirengėliai vadinami budeliais, ten sakoma *iet budeļos*.

Kaukių eitynės Latvijoje paprastai prasidėdavo jau rudenį, apie lapkritį, pasiekdavo kulminaciją per Kalėdas ir baigdavosi vasaryje per Užgavėnes. Kartu baigdavosi žiemos dainų ciklas, ir netrukus suskambėdavo pavasario melodijos.

Tam tikrą pavasario dainų grupę sudaro vadinamosios ruotojimo (la. *rotāšanās*) dainos, turinčios priedainį *ruota* (plg. la. *rotāt* 'puošti'). Jos pradamos dainuoti anksti pavasarį, vos nutirpus sniegui, tyliais šiltais vakarais, gamtoje, aukštumose ar prie upės, ežero - taip toliau aidi, toliau žmonės girdi. Šiomis dainomis kviešti pavasarį pradėdavo nuo Velykų ir ruotodavo beveik iki Joninių.³⁴ Ruotojimo dainose apdainuojamas gamtos pabudimas, ievų, obelų žydėjimas; šiomis dainomis merginos viliodavo vaikus, todėl tekstuose dažni nuotakos rinkimosi, piršlybų, vestuvių motyvai. Į merginų dainas vaikinai atsakydavo arba atitinkamomis dainomis, arba trimito, rago garsais. Ruotojama ir apie dainavi-

³⁴ Beje, Lielvārdeje ruotojimo dainos dainuotos ir per Jonines, tik priedainis *ruota* keistas priedainiu *lyguo*.

mo džiaugsmą, grožį. Deja, šis paprotys išnykęs: XX a. pradžioje ruotota tik kur ne kur Vidžemėje, Kurše ir Žiemgaloje.

Jumprava. Uogrės r.

Viena **Visi**

1. Lū - ko, brā - li, li - ga - vi - ŋu, Ro - tā, Ro - tā!
 2. Ku - ra la - ba dzie - dā - tā - ja, Ro - tā, Ro - tā!

Lū - ko la - bu dzie - dā - tā - ju, Ro - tā!
 Tā ti - ku - si dar - bi - ŋo - si, Ro - tā!

*Lūko, brālī, līgaviņu,
 Lūko labu dziedātāju.
 Kura laba dziedātāja,
 Tā tikusi darbiņos[i].*

GID 175, 273

*Žiūrēk, broli, nuotakēlēs,
 Žiūrēk geros dainininkēs.
 Katra gera dainininkē,
 Ta gera ir darbininkē.*

Šita ir į ją panašios ruotojimo dainos paplitusios Vidžemėje. Ir čia, ir kituose regionuose ruotojimo dainos yra daugiabalsės. Daugiabalsiškumą, koks yra pavyzdyje, latvių folkloristai vadina *figūriniu burdonu* (la. *figūrētais burdons*). Tai reiškia, kad apatinis balsas visai nesikeičia arba keičiasi labai nežymiai, o viršutinis tuo tarpu tai kyla, tai leidžiasi. Šį burdoną figūriniu vadina todėl, kad apatinis balsas ritmiškai suskaidytas; šioje dainoje jo ritmas sutampa su viršutinio balso ritmu. Toks polifonijos tipas paplitęs Latgaloje, Vidžemėje, dalyje Aukšžemės. Šis dainavimo būdas senas - manoma, kad Latvijos teritorijoje jis atsirado ne vėliau kaip VII a. po Kr. ir yra susijęs su rytų baltų atsikraustymu į Latviją (Bojko 1990, 92).

Latvijoje toks pat senas ir kitas, vadinamasis *dūdmaišio burdonas* (la. *dūdu burdons*). Nuo figūrinio jis skiriasi tuo, kad yra ištisas, nepertraukiamas ir sudaro aukštesniojo kalso foną, panašiai kaip dūdmaišio ūkas. Manoma, kad jis atsirado ne dėl dūdmaišių muzikos įtakos - šio burdono kilmė vokalinė. Paplitęs visuose regionuose. Žemiau pateikiama daina yra užrašyta Pietų Kurše, Nycoje. Bartoje ir Nycoje tokias dainas vadina ilgiaisiais šaukiniais (la. *garie saucieni*). Jų paskirtis tokia pat, kaip ir ruotojimo dainų. Tai tikros lauko dainos. Būdingas lėtas tempas, laisvas ritmas, ekspresyvus dainavimas.

Nyca, Liepojos r.

Létai
Viena

Dro - ši dzie - du, ga - vi - lē - ju **Tēšējai: Ē!**

Es gan zi - nu,

Visi

Es gan zi - nu, šc nav man!

*Droši dziedu, gaviļēju,
Es gan zinu, šc nav mana,
Es gan zinu, šc nav mana,
Ne šai Nīcas novadā.
Man atbrauks no leitīšu
Sešis bērīs kumeliņ's.*

*Drāšiai giedu ir džiaugiuosi,
Aš zīnau, kad nēr čia mano,
Aš zīnau, kad nēr čia mano,
Ne šioj Nycos šalelēj.
Atvažiuos man iš lietuvių
Šešiais bērais žirgeliais.*

GID 179, 284

Birželio viduryje Latvijoje suskamba Joninių dainos, arba lūguotnēs - mat jos turi priedaini *lyguo* (la. *līgo*).³⁵ Pagal tradiciją lūguoti, t.y. dainuoti lyguotnes pradedama prieš dvi ar net tris savaites iki Joninių, o baigiama apie Petrines. Ir pati šventė vadinama tiek *Joninēmīs* (la. *Jāņi*), tiek *Lyguo švente* (la. *Līgo svētki*). Lyguotnēs yra geriausiai žinomos ir dažniausiai reprezentuojamos latvių liaudies dainos. Štai tipiška lyguotnē:

Žeimelis, Pakruojo r.

Par gads - kār - tu Jā - nīts nā - ca, Lī - go, Lī - go!

Sa - vus bēr - nus ap - rau - dzī - ti, Lī - go, Lī - go.

*Par gadskārtu Jānīt's nāca
Savus bērņus apraudzīt[i]:
Meitām nesa zīļu rotu,
Puišiem caunu cepurītes*

*Visus metus Janis ējo
Savo vaikų aplankyti:
Mergėms nešė vėrinukų,
Vaikiams kiaunių kepurėlių.*

³⁵ Latgaloje dainuojamas priedainis *rūto*.

(Z. Balčiūnienė, g. 1909 m.; įrašė ir melodiją iššifravo A. Butkus 1991 m.)

Šios lyguotnės melodija kilusi iš Vidžemės, tačiau paplitusi visoje Latvijoje.

Bet apstokim prie Joninių dainų, būdingų Latgalai ir Žiemgalai.

Mērdzenē, Ludzos r.

Dzīs - mei - šo - si ī - za - lai - žu, Rū - tō rū - tō.
Kai ī - vc - ņa zī - de - ņū - si, Rū - tō, rū - tō.

*Dzīsmēišōs[i] īzalaižu
Kai īveņa zīdeņūs[i],
Kai nu īvas zīdy byra,
Tai nu mani volūdeņa.*

*[dainas aš pasileidau,
Kaip ī žiedus ievužēlē.
Kaip nuo ievos žiedai biro,
Taip nuo manēs kalbužēlē.*

GID 207, 378

Latgališką dainos kilmę rodo priedainis *rūto*. Dvibalsiškumas šioje dainoje naujas - iš pradžių ji buvo vienbalsė. Ankstesniąją, archajiškąją melodiją galima atsekti, atmetus viršutinį balsą ir dainuojant apatinį. Mat viršutinis balsas čia naujesnis, pridėtas mėgdžiodant naujasias dvibalses dainas, vadinasi, pridėtas palyginti neseniai. Tokios dainos dažnos Rytų Latgaloje. O rekonstruota vienbalsė rūto daina labai artima Vidurio Žiemgaloje užrašytoms lyguotnėms.

Lyguo dainų turinys labai margas. Jame atsispindi visas Joninių šventės sudėtingumas. Dainuojama apie gamtą, darbą, meilę, papročius, prietarus.

Ypatingą reikšmę latvių šventėse turi apdainavimas - dviejų grupių muzikinis dialogas, šmaikštumo, pastabumo varžybos, kurias dažnai vadina dainų karu. Lietuviai šitaip dantinėjasi dažniausiai tik viena daina „Vai kur buvai, dieduk mano?“ Latviai pranoksta ir šmaikštumu, ir dainų įvairove, ir improvizacija. Kaip tokios dainos dainuojamos?

Apsidainuojama įvairiose šventėse, kur tik randasi dvi meninei konfrontacijai tinkamos grupės, - talkose, žiemos karnavale, Joninėse, vestuvėse. Tokios dainos beveik visoje Latvijoje dažniausiai dainuojamos per vestuves: jaunosios ir jaunojo pulkai, kviestieji ir nekviestieji svečiai, vienas ir kitas kaimas, vaikinai ir merginos ir pan. (Lietuvių vestuvinės apdainavimo dainos atliekamos ne dialogo forma.) Dainuo-

jama diviem grupėmis, pakaitom skiriant priešininkams kandžius kupletus. Teksto improvizavimas, muzikos varijavimas reikalauja išmonės, o situacija - greitos reakcijos iš tų, kurie grupės vardu užveda priešininkams skirtą dainą. Užveda paprastai viena, geriausia dainininkė, eksromptu, nepasitarusi su draugėmis:

Misa, Bauskės r.

Viena

Sē - di, sē - di, jau - nā mār - ša Lie - lu snu - ci uz - me - tu - si,

Visi

Sē - di, sē - di, jau - nā mārš! Lie - lu snu - ci uz - me - tus

Lie - lu snu - ci uz - me - tus

*Sēdi, sēdi, jaunā mārša
Lielu snuci uzmetusi –
Gan mēs rītu redzēsīm[i],
Kas tavā[i] pūriņā[i].*

LMFM 3, 30, 160

*Sēdēk, sēdēk tu, martele,
Aukštai nosj užrietusi –
Ryt visi mes pamatysim,
Kas toj tavo kraičio skrynioj.*

Kaip matom, pirmuosius keturis šios dainos taktus dainuoja vedančioji, savo nuožiūra parinkdama žodžius, paskui su ja dainuoja grupė. Dažnai dalis grupės pritaria dūdmaišio burdonu. Dantinėjimasis paprastai baigiamas susitaikymo kupletu, pvz.:

*Saderam mēs, tautiņas.
Saderam, saderam!
Neba mēs visu mūžu
Ienaidiņa turēsīm.*

Ltdz 3, 4390

*Susitaikykim, žmoneliai.
Susitaikom, susitaikom!
Negi mes visą amžiu
Neapykantą laikysim.*

Panašios vestuvinės apdainavimo dainos paplitusios beveik visoje Latvijoje. Jos priklauso vadinamosioms rečitatyvinėms dainoms: jų melodiją ir ritmą nulėmė kalbos srautas. Ne veltui apie tokias dainas sakoma, kad jos atliekamos pusiau dainuojant, pusiau kalbant. Šitų dainų intervalas paprastai siauras - pateiktoje Žiemgalos dainoje melodiją sudaro trys, keturi garsai, prie kurių nuolat grįžtama.

Tačiau kartais rečitatyvas išplečiamas, kaip, pavyzdžiui, kai kuriose karo dainose, dainuotose išlydint. Šitaip sukuriama įtampa tarp šykščių rečitatyvo išraiškos formų ir didelio emocinio situacijos krūvio.

Suntažiai, Uogrės r.

(v. - variantas)

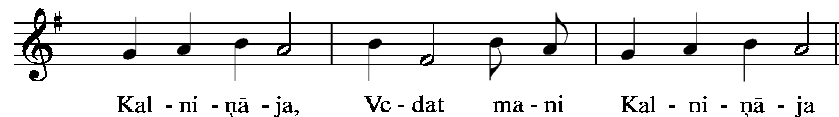
*Aši aši zīle brēca
Staļļa spāres galiņā.
Tec, māsiņa, klausīties[i],
Kādu vēsti zīl' atnes'.
Zīl' atnesa tādu vēsti:
Bāliņam[i] karā iet,
Bāliņam[i] karā iet,
Nepuškotu cepurīt'
Tec, māsiņa, dārziņā[i],
Puško brāļa cepurīt'
Dziedādama appuškoju,
Raudādama pavadītj'.
Vai nu dziedī, vai nu raudi,
Tikpat manis neredzēs'.
Par deviņi vasariņi
Sagaid' manu kumeliņ'.*

*Šaižiai šaižiai zylē rēkē
Mūsu stainios šelmeny.
Bēk, sesele, paklausyti,
Kokią žinią zylē neša.
Zylē neša tokią žinią:
Brolužėliui karan joti.
Brolužėliui karan joti
Nepapuošta kepurėle.
Bēk, sesele, į darželį,
Puoški brolio kepurėle,
Dainuodama gražinau,
Raudodama išlydėjau.
Ar dainuosi, ar raudosi,
Vis vien manęs nematysi.
Per devynias vasarėles
Sulauk mano žirgužėlio.*

LMFM 3, 105, 608

Panaši meninė jėga juntama ir daugelyje latvių laidotuvių dainų, kurių asketiška muzikinė forma tragiškos situacijos fone sukuria ypatingą ekspresiją.

Rucava, Liepojos r.

Jūdzat bērus, jūzat raudus,
 Vedat mani kalniņā.
 Pāries jūsu bēri, raudi,
 Es mūžami nepāriešu.
 Es mūžami nepāriešu
 Jūsu duru virināte.
 Jūsu duru virināte,
 Jūsu kannas klabināte.

BD 330, 79

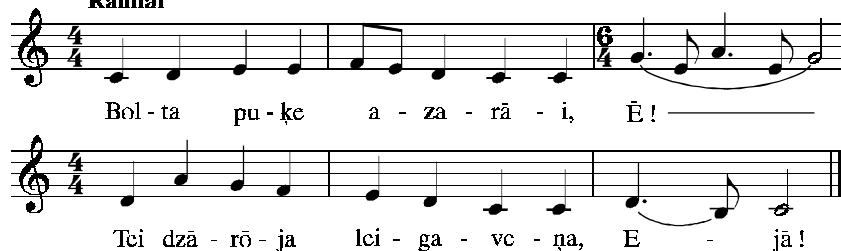
Kinkykite bērus, raudus,
 Vežkit mane ī kalnelī.
 Sugriš jūsu bēriai, raudžiai,
 Aš jau niekad nebegrišiu.
 Aš jau niekad nebegrišiu
 Jūsu duru varstinēti.
 Jūsu duru varstinēti,
 Jūsu indu barškinēti.

Tai viena būdingiausių latvių laidotuvių dainų. Ji sukuria rūstų, ramų vaizdą: elementari melodija yra statiška, joje yra bruožų, primenančių senovišką choralą.

Be dainų, vertingų archaika bei savitumu, latvių tautosakoje yra ir daug tokių, kurios visiškai atitinka šiuolaikinį lyrikos ir melodijos grožio suvokimą. Štai viena jų. Šiai dainai būdingas lengvas, liūdnas, galima sakyti, elegiškas skambesys, idealiai subalansuotos melodijos vidinės jėgos, lygus tekėjimas.

Neretos, Jekabpīlio r.

Ramiai

Bol - ta pu - ķe a - za - rā - i, Ē!

Tei dzā - rō - ja lei - ga - vc - ņa, E - jā!

*Bolta puķe azarā[i], E-!
 Tei dzārōja leigaveņa, E-jā!
 Bolta puķe atsacēja, E-!
 Lobōk zīžu azarā[i], E-jā!
 Lobōk zīžu azarā[i], E-!
 Na dzārōja leigaveņa, E-jā!*

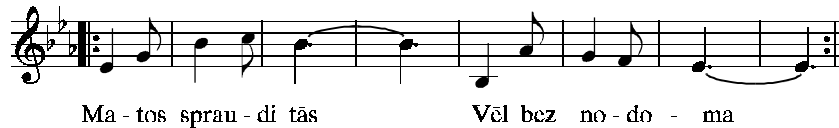
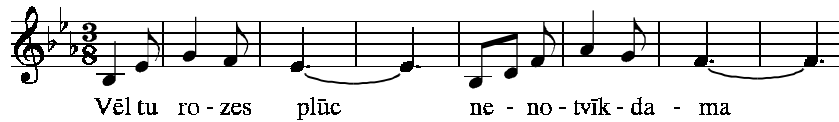
*Baltas žiedas ežerėly,
 Tai girtuoklio nuotakėlė.
 Ir atsakė baltas žiedas,
 Geriau būsiu ežerėly.
 Geriau būsiu ežerėly,
 Nei girtuoklio nuotakėlė.*

LMFM 2, 247, 1506

Tai buityje, svečiuose dainuojama daina, užrašyta Aukšžemėje, tačiau ji artima ir Latgalos bei Žiemgalos dainoms.

Atskirą latvių liaudies dainų sluoknį sudaro vadinamosios *zingės* (la. *ziņģes*; iš vok. *singen* 'dainuoti'). Šis sluoksnis naujas, susiformavęs tik pastaraisiais šimtmečiais. Tai sentimentalūs miestelėnų ro-

mansai, vėliau paplitę ir kaime. Nuo klasikinio valstiečių folkloro jis skiriasi tiek išraiškos priemonėmis, tiek tematika, tiek emocionalumu. Zingėse nerasime tradicinių liaudies dainų formos principų ir vaizdų, tačiau jose pilna sentimentalizmo ir romantizmo laikotarpio atspindžių. Yra didaktinių zingių, kurias latvių valstiečiams sukūrė pastoriai ir pirmieji literatai, yra saldžių, aistros ar naivios ašaringos tragikos pilnų meilės zingių (plg. naująsias lietuvių liaudies balades ir romansus), yra dainų apie Tėvynę ir išsiskyrimą su ja, jos ilgesį, galop yra humoristinių, šmaikščių zingių. Čia pateikiama viena iš meilės zingių, kurios teksto autorius yra Rūdolfas Blaumanis.

Alydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.

*Vėl tu rozes plūc
Nenotvīkdama,
Matos spraudi tās
Vėl bez nodoma.*

*Vėl tu uzmaidi
Visai pasaulei,
Vėl tu nezini
Sava skaistuma.
Paies laiciņš īss,
Un tu nosarksi
Dārza maliņā
Rozes ieraugot.
Un tu plūksi tās
Vienam vienīgam.
Un tu smaidīsi
Vienam vienīgam.
Karsti slavēs viņš
Tavu skaistumu,
Bet es staigāšu
Kā pa rudenī.*

*Dar skini rožes
Nenurausdama,
Plaukus dabini
Negalvodama.
Dar šypsaisi tu
Visom ir visiem.
Dar tu nežinai,
Kokia tu graži.
Bet ateis diena,
Kai parausi tu
Sodo pakrašty
Rožę skindama
Ir tu skinsi ją
Savo mylimam,
Ir šypsosiesi
Tiktai jam vienam.
Jis karštai kalbēs,
Kokia tu graži,
O aš vaikščiosiu
Tarsi rudenī.*

Ši zingė gerai iliustruoja viso minėto sluoksnio ypatumus. Zingių melodijų šaltinis - vokiečių kompozitorių dainos ir žaidimai; dalis galė-

jo būti sukurta liaudies, dalis skolinta iš kaimyninių tautų. Pateiktoji melodija primena ne vieną panašią estų, suomių, švedų, vokiečių ar rusų dainą. Zingių tekstai paprastai literatūrinės kilmės.

Zingės neturi savo geografijos, jos nebuvo susijusios su kalendorinėmis ar kt. apeigomis, jas dainuodavo miestelėnai, linksmindami priė vaišių stalo. Iš miestų zingės plito po kaimus. Šios dainos dažnai neatitinka aukštų estetinių kriterijų, todėl jų reikšmė kultūrai vertinama vienpusiškai, neigiamai, kai kurių folkloristų jos net ignoruojamos. Tačiau toks požiūris į zinges, be abejonės, yra perdėtas. Visų pirma, zingės yra latvių tautosakos faktas, ir būtų naivu su juo nesiskaityti. Be to, zingės, ypač humoristinės, yra tautos gyvybingumo išraiška. Taip pat nereikia pamiršti, jog XIX ir XX amžių slenkstyje zingės buvo tas muzikinės kultūros sluoksnis, kuris paruošė kaimo gyventojus romantinei muzikai suvokti (Boiko 1987b).

Priedainiai

Dainų melodingumą didina skambūs priedainiai. Dažniausiai jie vartojami smagiose, greitoose dainose, taip pat lopšinėse, meilės ir kt. lyrinėse dainose, užtat labai reti liūdnose (rekrūtų, našlaičių, laidotuvių) dainose.

Kai kurie dainų žanrai turi savo būdingus priedainius: *kalado*, *kaladū*, *kolado*, *kolando*, *ladu*, *rabačam*, *taldero*, *tandarū*, *totara*, *totari*, *duido* - Advento ir Kalėdų, *ruota* - pavasario, *lyguo*, *rūto* - Joninių dainų, *aijā*, *aijaijā*, *žūžu*, *a-a-ā* - lopšinių, *lelo*, *aū* - ganymo dainų ir pan.

Priedainių fonetikoje vyrauja balsiai *a*, *i*, dvibalsis *ai*, priebalsiai *l*, *r*, *t*, *d* (iš čia ir priedainių pavadinimas *trallas*, veiksmazodis *tralināt* 'traliuoti'), todėl priedainiai labai skambūs, aliteruoti. Aliteracijos principu sudaryta didesnioji priedainių dalis. Kai kurie kalendorinių dainų priedainiai, pvz., *lyguo*, *kalado*, siejami su prasminiais žodžiais, kiti yra grynai fonetinės kilmės ir šiuo požiūriu primena mūsų sutartinių fonetinius priedainius *tatato*, *tūto*, *čiūto* ir pan.

Aliteruotieji priedainiai gali būti jungiami į poras, pvz.: *trarā rālālā*, *radridrā*, *raira ridi*, *airai ridi*, *trairidi rairidi* ir t.t. Yra ir ilgesnių junginių, pvz.: *trairai rairai*, *ridi ridi riridi* ir pan. Daugelis tokių junginių baigiasi priedainiu *rallalā* (Greble 1959, 140-142).

Turinys

Latvių liaudies dainų tematika apima visą valstiečio gyvenimą nuo lopšio iki karsto. Mus pasiekusių dainų branduolys sukurtas tautinės

verģijos ir baudģiavos laikais, todēl daina latviui buvo drauge ir paguodos, nusiramino bēdas.

Dainose išaukģtinamas darbas, darbģtumas. Tai viena didģiausių žmogaus vertybių:

<i>Dod, Dieviņ, tā nomirt,</i>	<i>Duok, Dievuli, taip numirti,</i>
<i>Kā nomira tēvs, māmiņa.</i>	<i>Kaip tēveliui, motinēlei.</i>
<i>Tēvs nomira rij' kuldams,</i>	<i>Tēvas mirē jaujā kuldams,</i>
<i>Māte - maizi mīcīdama.</i>	<i>Motē - duonā minkydama.</i>

LD 27687

Darbģtumo žiūrims ir renkantis vyrā ar žmonā, plģ.:

<i>No zemģtes izziedģja</i>	<i>Iģ žemelēs pražydģjo</i>
<i>Sarkanājis āboliņģ;</i>	<i>Raudonasis dobilģlis;</i>
<i>No darbiņa nolūkoju</i>	<i>Iģ darbelio pasdabojau</i>
<i>Raģeno mātes meitu.</i>	<i>Graģiā moģios dukružēlē.</i>

LD 11367

Didele vertybe laikomas sugebėjimas bēti optimistu, mokėjimas dainuoti:

<i>Jo es bēdu bēdājos</i>	<i>Juo daugiau aģ sau bēdoju,</i>
<i>Jo nelaimē priecājas;</i>	<i>Juo nelaimē dģiūģauja;</i>
<i>Labāk gāju dziedādama,</i>	<i>Geriau eisiu dainuodama,</i>
<i>Lai nelaimē bēdājas.</i>	<i>Lai nelaimē sau bēdoja.</i>

LD 109

<i>Upe, upe, meita, meita,</i>	<i>Upē, upē, mergē, mergē,</i>
<i>Abas vienu daiļumiņu.</i>	<i>Abi vieno graģumēlio.</i>
<i>Tek upģte riņģodama,</i>	<i>Bēģ upelē vingiuodama,</i>
<i>Iet meitiņa dziedādama.</i>	<i>Ein mergelē dainuodama.</i>

LD 100

Daugelyje dainų apsispindi valstietiškas dorovės, laimės supratimas, gyvenimo filosofija, liaudies didaktika. Dažnai tokia daina yra lyg ketureilis aforizmas, plģ.:

<i>Dod, Dieviņi, kalnā kāpt,</i>	<i>Duok, Dievuli, kalnan kopt,</i>
<i>Ne no kalna lejiņā!</i>	<i>Ne nuo kalno lyģumon!</i>
<i>Dod, Dieviņi, otram dot,</i>	<i>Duok, Dievuli, kitam duot,</i>
<i>Ne no otra mģli lūgt!</i>	<i>Ne iš kito meiliai melst!</i>

LD 1448

*Ai dzīvīte, ai dzīvīte!
Pie dzīvītes vajadzēja
Vieglu roku, vieglu kāju,
Laba, gudra padomiņa.
LD 6850*

*Šit koks tas gyvenimēlis!
Tam gyvenimui reikėjo
Lengvos rankos, lengvos kojos,
Gero, gudraus razumēlio.*

Tačiau yra dainų, tiesiogiai skirtų dorovei. Vienos jų išaukština teigiamus žmogaus bruožus, kitose smerkiamos ydos, plg.:

*Padomam vien turėju
Savu vecu māmuliņu:
Kad pietrūka padomiņa,
No māmīņas pavaicāju.
LD 3219*

*Patarimui vien turėjau
Savo seną motinėlą:
Kai pritrūkau patarimo,
Pasiklausiau motinėlės.*

*Es neraugu, tautu dėls,
Tavas greizas cepurītes.
Es raudzīju darba tava,
Tava gudra padomiņa.
LD 9788*

*Nežiūrėsiu aš, berneli,
Tavo šaunios kepurėlės.
Aš žiūrėsiu darbo tavo,
Tavo gudraus razumēlio.*

*Bīsties grēku, sveša māte,
Neraudini bārenīti –
Bārenītes asariņas
Maksā zelta gabaliņu
LD 3969*

*Bijok Dievo, pamotėle,
Nevirkdinki našlaitėlės –
Našlaitėlės ašarėlės
Vertos aukso gabalėlio.*

*Dzērušam vīriņam
Div' prātiņi galviņā:
Vienu prātu sievu kaut,
Otru - bērņus ārā grūst.
LD 26957*

*Tam vyreliui pijokėliui
Du proteliai galvužėlėj:
Vienas protas žmoną mušt,
Kitas - vaikus laukan grūst.*

*Irbei spārni nodiluši
Eglu mežu lodājot.
Tā nodila ļaužu mēles
Ap manim runājot.
LD 8461*

*Jerubei sparnai nudilo
Po eglyną landžiojant.
Dilo ir pikti liežuviai
Mane jauną apšnekant.*

*Ne sunīša es nespėru,
Ne uguns pagalītes:
I sunīt's Dieva laists,
I uguns pagalīte.
LD 3034,1*

*Nei šunelio aš nespėriau
Nei ugnelės žagarėlio:
Ir šunelis Dievo leistas,
Ir ugnelė žagarėlio.*

Kalendorinēse dainose galima rasti įvairių tikėjimų, prietarų (žr. pasakojamosios tautosakos skyr.). Tikėjimai užfiksuoti ir mitologinėse dainose, kuriai latviai turi išlaikę daugybę. Štai keletas jų:

*Lēni lēni Dieviņš brauca
No kalniņa lejiņā,
Netraucēja ievas ziedu,
Ne arāja kumeliņ'.*
LD 33683

*Palengva Dievulis leidos
Nuo kalnelio lygumon,
Netrikdydams ievos žiedo,
Nei artojo žirgužēlio.*

*Gaiša gaiša uguns deg
Tumšajā kaktiņā:
Tur Laimiņa mūžu raksta
Mazajam bērniņam.*
LD 1196

*Šviesiai šviesiai ugnis dega
Tamsioje kertelėje:
Ten Laimužė amžių rašo
Mažajam vaikeliiui.*

*Laima stāv sētiņā,
Mētā kara zobentiņu:
Augs, māmiņa, tavs dēliņš,
Būs zobena cilātājs.*
Ltdz 2, 379

*Laima stovi kiemužēly,
Mēto karo kalavijā:
Užaugš močios sūnaitēlis,
Kilos aštru kalavijā.*

*Saule bāra Mēnestiņu,
Kam tas dienu nespīdēja.
Mēnestiņis atbildēja.
Tev dienīņa, man naksniņa.*
LD 33909

*Saulė barė Mėnesėlį,
Kam tas dieną nespindėjo.
Mėnesėlis jai atsakė:
Tau dienėlė, man naktelė.*

*Saule cirta Mēnestiņu
Ar asaju zobentiņu,
Kam atņēma Ausekļam
Saderētu līgaviņu.*
LD 33950,3

*Saulė kirto Mėnesėlį
Su aštriuoju karduzėliu,
Kam iš Auseklio atėmęs
Suderėtą nuotakėlę.*

*Pērkona tēvam
Deviņi dēli:
Trīs spēra, trīs rūca,
Trīs zibināja.*
LD 33704

*Tėvui Perkūnui
Devyni sūnūs:
Trys trenkė, trys griaudė,
Trys žaibuliavo.*

*Es redzēju jūriņā
Uz akmeņa uguntiņu.
Tur žāvēja Jūras māte
Savu zeltu, sudrabiņu.*
Tdž 52120

*Aš mačiau toli jūružėj
Ugnužėlę ant akmens.
Ten džiovino Jūros močia
Savo auksą, sidabrėlį.*

Yra dainų, pilnų pagiežos išnaudotojams, plg.:

<i>Melna čūska miltus mala</i>	<i>Juoda angis miltus malė</i>
<i>Vidū jūras uz akmeņa.³⁶</i>	<i>Vidur jūros ant akmens.</i>
<i>Tos būs ēsti tiem kungiem,</i>	<i>Juosius valgys šitie ponai,</i>
<i>Kas bez saules strādīnāja.</i>	<i>Kur be saulēs dirbti vertē.</i>

LD 31348

<i>Strādāj' dienu, strādāj' nakti,</i>	<i>Dirbu dienā, dirbu naktī,</i>
<i>Nevar kungus piebarot.</i>	<i>Negal ponu pripenēt.</i>
<i>Ai, bagāta Veļu māte,</i>	<i>Ai, turtīga Vēliu močia,</i>
<i>Palīdz kungus piebarot.</i>	<i>Padēk ponus pripenēt.</i>

LD 31363

Kitose supriešinama ponų ir valstiečių butis, šaipomasi iš ponų lepumo. Kai kurie motyvai lietuviams gali priminti Donelaičio būrų mintis, plg.:

<i>Kundziņš guļ spilvenos,</i>	<i>Gul ponaitis pataluos,</i>
<i>Ir tad saka: vai, vai, vai!</i>	<i>Ir dar sako: ai, ai, ai!</i>
<i>Es uz sava cieta beņķa:</i>	<i>Aš ant savo kieta suolo:</i>
<i>Tralalā, tralalā!</i>	<i>Tralialia. tralialia!</i>

LD 31314

Socialinio protesto dainoms artimos karo dainos. Į karą visuomet buvo žiūrima kaip į rūsčią būtinybę, o vėliau, ponų ir karalių valdžioje, kaip į nelaimę:

<i>Es karā aiziedams,</i>	<i>Aš į karą eidamas</i>
<i>Sirdi slēdzu akmenī.</i>	<i>Širdį slėpiau akmeny.</i>
<i>Aust gaismiņa, lec saulīte,</i>	<i>Aušt aušrelē, tek saulelē,</i>
<i>Plīst akmens skanēdams.</i>	<i>Plyšt akmuo skambēdams.</i>

LD 31995

<i>Sniegi sniga, putināja,</i>	<i>Snigo sniegas, pusnis pustē,</i>
<i>Balti jāja karavīri.</i>	<i>Balti jojo karo vyrai.</i>
<i>Tie nebija karavīri,</i>	<i>Buvo tai ne karo vyrai,</i>
<i>Tās bij' puišu dvēselītes.</i>	<i>Tai berneliņu sielužēlēs.</i>

LTdz 22260

<i>Balti sniegi putināja,</i>	<i>Baltą sniegą vėjas pustē,</i>
<i>Balti jāja karavīri;</i>	<i>Balti jojo karo vyrai;</i>

³⁶ Šios dvi eilutės atklydo iš mitologinių dainų. Tai pasaulio kūrimo įvaizdis.

*Aiz asarām nepazinu
Savu baltu brāleliņu.
Ltdz 2, 567*

*Pro ašaras neišvydau
Savo balto broluželio.*

*Labāk māte mani mazu
Būt' upē iemetuse,
Nekā lielu audzējuse
Asajam zobenam.
Ltdz 2, 591*

*Geriau močia mane mažą
Vandenėlin būt įmetus,
Negu didelį auginus
Aštriam kardui, kalavijui.*

Kitose karo dainose pabrėžiamas didvyriškumas, patriotizmas:

*Labāk mani karā kāva
Ne celiņa maliņā.
Lielu kungu karā kāva,
Suni ceļa maliņā.
LD 32094*

*Jau geriau kare man žūti,
Negu kelio pakrašty.
Didį vyrą kare kovė,
Šunį kelio pakrašty.*

Šios dainos viename iš variantų mirties kare privalumas grindžiamas dar ir taip: "Kare žuvusi sielužė / Ein pas Dievą dainuodama" (LTdz 22762).

*Uz ežiņas galvu liku,
Sargāj' savu tēvu zemi;
Labāk manu galvu ņēma,
Nekā manu tēvu zemi.
LD 3794*

*Ant ežios aš galvą dėjau,
Saugodamas tėvų žemę;
Tegu mano galvą ima,
Nei manųjų tėvų žemę.*

Yra karo dainų, kuriose minimi Latvijos užpuolikai: lenkai, vokiečiai, rusai ir kt. Minimi ir lietuviai:

*Pūt, bāliņi, kara tauri,
Leiši nāk mūs' zemē.
Ņem zobenu rociņā,
Sargā savu tēvu zemi!
Ltdz 2, 411*

*Pūsk, broleli, karo ragą,
Puola tėviškę lietuviai.
Imk rankelėn kalaviją,
Saugok savo tėvų žemę!*

*Es gribēju Leišu zemi
Ziluguni dedzināt;
Tikai vienu iedomāju –
Māsa Leišu zemītē.
Ltdz 2, 542*

*Ašen Lietuvą norėjau
Mėlyna ugnim sudegint;
Tiktai viena pagalvojau –
Sesuo mano Lietuvėlėj.*

*Kam, māmiņa, šai zemē
Nava miera padzīvot?
Siro poļi, siro leiši,
Vācu kungi druvas mīda.*
LTdz 22731

*Kam, močiute, šitoj žemėj
Nēr ramybės pagyvent?
Puola lenkai ir lietuviai,
Vokiečiai laukus niokoja.*

Atskirą teminę grupę sudaro humoristinės dainos.

*Kliedziet, puiši, kam ir vaļas:
Vilks ēd manu kumeliņu.
Es būt kliezdis, man nav vaļas
Ciema meitas mutes prasa.*
LD 30132

*Rėkit, vyrai, kas tik galit:
Vilkas pjauna man žirgelį.
Būčiau rėkęs pats, tik vagi:
Kaimo mergės bučiuot prašo.*

Į jas yra panašios vadinamosios erotinės dainos. Kr. Baronas jas sudėjo į paskutinįjį, šeštąjį tomą ir pavadino nepadoriomis, nešvankiomis dainomis (la. *nerātnās dziesmas*; minėtame dainyne jos pažymėtos 34379-35789 numeriais). Atskira knyga, pavadinta „*Puisīts tek uz meitiņu*“, šios dainos buvo išleistos Rygoje 1990 m.

Nepadorios jos gali pasirodyti ir kokiam šventeivai lietuviui. Tačiau šie blevyzgojimai praecityje turėję apeiginę, maginę paskirtį: tokios dainos dainuotos daugiausia per vestuves, ir jas dainuoti drįsę vedę žmonės, ne jaunuomenė. Be to, jos atlikdavo tam tikrą seksualinio katarsio vaidmenį. Turėjo jos (ir tebeturi) auklėjamąją paskirtį - tokiose dainose pašiepiamas netinkamas seksualinis elgesys, subtilumo ar saiko stoka, dalis dainų skirta pasidantinėjimui apsidainuojant.

*Dodat manu paladziņu,
Lai es bėgu bāliņos!
Es redzēju tautas dēlu
Buļļa ragu cilājot.*
LD 34465,1

*Duokit mano paklodēļ,
Bėgsiu aš pas bernelius!
Aš pamačiau bernužēļi
Buliaus ragu kilnojant.*

*Ko tie puiši gribēdami
Cilā manu priekšautiņu?
Apakš mana priekšautiņa
Apzeltīta vāverīte.*
LD 34873

*Ko gi tiems bernams parūpo
Kilnot mano prijuostēļ?
Po manaļa prijuostēle
Paauksuota voverēlē.*

*Kas tas, velns, par putnu bija,
Nakti skrēja ezerā?
Sarkans kaklis, melni spārni,
Divas lodes pakaklē.*
LD 34824

*Kas čia, po velniū, per paukštis,
Naktį lėkė ežeran?
Raudonkaklis, juodasparnis,
Dvi kulipkos pakaklėj.*

*Tu, puisīti, virsū guli,
Es gulēju apakšā;
Es uz Dievu skatījos,
Tu ellē raudzījies.*

LD 35654

*Tu, bernel, viršuj gulējai,
Aš gulėjau apačioj;
Aš žiūrėjau ī Dievulī,
Tu ī pragarā žvelgei.*

Santūriai, supratingai dainose žiūrima ī mirtī:

*Brīdi, laiku man dzīvot,
Nedzīvot saules mūžu:
Ūdeņam, akmeņam,
Tam dzīvot saules mūžu.*

LD 27677

*Neilgai juk man gyventi,
Negyvensiu saulės amžių;
Vandenėliui, akmenėliui,
Tam gyventi saulės amžių.*

*Gauži raud tēvs māmiņa
Smiltienā vadīdami;
Neraud gauži, tēvs, māmiņa,
Tur es jūs sagaidīšu!*

LD 27474

*Verkia tėvas, motinėle
Smilčių kalnan lydėdami;
Neverk, tėvai, motinėle,
Tenai jūsų aš sulauksiu!*

Latvijoje susiklostė tradicija vertinti liaudies dainas ir kaip tautos poeziją. Ši versmė maitina ne tik menininkus ar pedagogus. Tai visos tautos moralės ir pasaulėžiūros pamatas.

Pasakojamoji tautosaka

Pasakojamąją tautosaką sudaro pasakos, sakmės, padavimai, anekdotai.

Pasakos

Pasakos (la. *pasakas*) yra labiausiai paplitęs pasakojamosios tautosakos žanras. 1959 m. Latvijos MA kalbos ir literatūros fonduose būta apie 34000 pasakų užrašymų (Ambainis 1959, 159). Pagal turinį pasakos skirstomos į stebuklines, gyvulines ir buitines.

Stebuklinių pasakų veikėjai yra antgamtinės būtybės, velniai, raganos, slibiniai, vilkolakiai. Herojus - vaikinai, piemuo, našlaitė, kareivis - apdovanotas arba antgamtinė jėga, arba nepaprasta nuovoka. Herojui padeda gyvūnai, kurie pasakose turi žmogaus protą, sugeba numatyti ateitį ir pan. Pasakos baigiasi panašiai: gerajam atsilyginama, blogis baudžiamas. Herojaus priešininkas dažnai būna velnias. Latvių pasakų velnias gali turėti ir tris, ir septynias, ir net devynias galvas. Su tokiu velniu rungiamasi fiziškai, kaip su slibinu. Kitais atvejais latvių pasakų ir sakmių velnias mažai kuo skiriasi nuo lietuviško-

jo: tai požioplis, smalsus sutvėrimas, kurį žmogus nesunkiai pergudrauja. Štai viena tokia pasaka:

Kartą žmogus, dvaro jaują kūrendamas, lydė alavą ir netyčia apsisvilino pirštus. Pūtinėdamas juos, žmogus piktai sumurmėjo: „O, kad tave velnias!“ O velnias kur buvęs, kur nebuvęs, jau čia ir klausia: „Na, ir ką čia gero veiki?“

„Ką veikiu? Lieju naujas akis!“

Tai išgirdęs, velnias prašo, kad ir jam išlietu.

„Gerai, bet pirma duokš, pririšiu tave prie šito suolo, nes nepririštam aš niekam akių nelieju.“

„Gerai, gerai. O kuo tu, liejike, vardu?“

„Mano vardas Pats“.

Dabar velnias leidosi pririšamas. Žmogus išlydė alavą skystą skystutėlį ir vertė velniui į akis, kad net nučirškė. Velnias iš skausmo išrūko lauk su visu suolu ir ėmė bliauti kaip patrakęs: „Pats išplikė akis! Pats išplikė akis!“

Tai girdėdami, kiti velniai juokėsi: „Pats išsiplikė akis ir dar rėkauja!“

Ir nors beakis aiškino, kad ne jis išsiplikė, o Pats išplikė, velniai taip ir nesuprato jo aimanų.

(DP, 301).

Pasakų herojus išbandomas įvairiose situacijose. Šio motyvo ištakas tyrinėtojai aiškina senovės jaunuolių inauguracija. Pasakose pasitaiko, jog vaikas ar jaunuolis paliekamas miške ir yra priverstas suktis kaip išmano.

Vienas svarbiausių latvių pasakų herojų yra stipruolis. Jis gali netyčia išrauti eglę ir stebėtis: „Kokia čia gėlytė papievyje auga?“ Vartodamas jėgą neprotingai, toks stipruolis gali pridaryti daug žalos žmonėms, jų darbui. Pasakose pabrėžiama, jog jėgą, prilygstančią gamtos stichijai, būtina priversti tarnauti žmonėms.

Pasakos herojus gali būti ir paliegėlis, kvailelis, jaunėlis (paprastai trečiasis) sūnus. Stebuklinėse pasakose jis pasirodo visai ne toks, kokį jį laiko. Ekstremaliomis sąlygomis paliegėlis pasirodo esąs stipruolis, kvailys - gudruolis. Tokios pasakos skatina išvelgti žmogaus galimybes, nesitenkinti paviršiniu įspūdžiu.

Pasakose akcentuojama ištikimybė, darbštumas, gerumas. Visa tai priešinama šiurkštumui, savanaudiškumui ir tingumui. Tai pasakos moralas.

Pasakos forma panaši į lietuvių. Dažniausiai pradedama žodžiais „buvo kartą“, „gyveno kartą“. Po šios formulės trumpai apibūdinami veikėjai, vieta, sąlygos. Visa tai turi nedaug ką bendra su tolesne pasakos eiga, užtat sudomina, patraukia klausytoją, parengia jį. Toliau pasakojimo tempas

didėja, daugelis įvykių nupasakojami paskubomis. Visa aprašomoji dalis pasakojama būtuojų laiku, o pagreitėjus tempui pereinama į esamąjį, sakiniai pasidaro kapoti, nepilni. Jokių gamtos aprašymų, jokių plačių apibūdinimų - tik tai, kas varo pasakojimą pirmyn. Lakoniškos frazės „pasakyta - padaryta“, „taip ir buvo“ skiriamos tik situacijai pabrėžti. Pasakos pabaiga paprastai priklauso nuo pasakotojo skonio: arba tik pasakoma, koks likimas ištiko veikėjus, arba su ironija, humoru apibendrinama, palinksminama, pvz.: „Ir aš ten buvau: valgiau, gėriau, per ūsus varvėjo, burnoj neturėjau!“

Grynai gyvulinių pasakų latviai turi nedaug, todėl kai kurie mokslininkai mano, kad jos gali būti tam tikra stebuklinių pasakų atšaka (Skujenieks 1982, 20). Stebuklinėse pasakose gyvūnai yra stebuklingieji herojaus pagalbininkai, kuriuos jis praeityje apgynė, išpirko iš vergovės ar nelaisvės. Gyvulinėse pasakose gyvūnai, kaip ir žmogus, kalba, mąsto ir elgiasi pagal savo prigimtį. Vilkas dažniausiai vaizduojamas kvailokas, lapė gudri, kiškis bailus, ežys energingas ir veiklus. Nuo stebuklinių šios pasakos skiriasi tuo, jog herojai čia yra gyvūnai. Tačiau žmogaus buities normos ir santykių, kuriais gyvūnai vadovaujasi, rodo analogiją su žmogumi.

Labiausiai nuo stebuklinių nutolusios buitinės pasakos. Žinoma, ir čia gali būti stebuklų motyvų (pvz., pono pavertimas po mirties arkliu ir atidavimas tarnauti valstiečiui), tačiau veiksmo vieta, pono ir valstiečio santykiai yra tikroviški.

Buitinių pasakų herojus yra neturtėlis, bernas, tarnas, trečiasis sūnus, našlaitė. Herojaus priešininkas paprastai yra ponas, kunigas, turtingas ūkininkas, prievaizdas. Neretai pabrėžiamas neigiamų personažų artumas velniui.

Buitinės pasakos centre yra sąmojinga, netikėta situacija. Paprastai tenkinamasi viena scena (pvz., tinginės pačios perauklėjimas), todėl pasakos struktūra paprastesnė. Veiksmas daugiau atpasakojamas negu vaizduojamas. Šykštūs apibūdinimai, nes tiek aplinka, tiek veikėjai klausytojui gerai pažįstami.

Nuo buitinių pasakų latvių tautosakoje skiriami *pasakojimai* (la. *nostāsti*). Tai daugiausia baudžiauninkų buities, gyvenimo vaizdai, svarbesni, nekasdieniški įvykiai. Daugiausia yra pasakojimų apie ponų ir prievaizdų nežmoniškumą.

Sakmės

Pagal turinį sakmės (la. *teikas*) skirstomos į mitologines (la. *mitolōgiskās t.*) ir etiologines (la. *izcelšanās t.*).

Mitologinės sakmės praeityje, matyt, sudarė vientisą religinę sistemą, tačiau mus pasiekė tik tos sistemos skeveldros. Šios sakmės turi keletą teminių grupių.

Vienai tokių grupių priklauso sakmės apie vilkolakius (la. *vilk-acis*). Manoma, jog šių sakmių ištakos siekia laikus, kai tikėta žmogaus ir gyvūnų artima giminyste. Sakmėse daug pasakojama, kaip pasiversti vilku ir vėl atvirsti žmogumi. Dalyje sakmių žmogų vilkolakiu paverčia burtininkas, bausdamas jį už blogus darbus ar piktus žodžius, kitur šeimininko meno pasiversti nusižiūri jo bernas ir mėgina tai daryti pats. Piktai vilkolakiais, puolančiais žmones ir gyvulius, paprastai pasiverčia dvarininkai.

Labai įvairios sakmės apie raganas (la. *ragana*) ir burtininkus (la. *burvis*). Daugelyje sakmių tai piktos būtybės. Jos visaip kenkia derliui, paverčia žmones gyvuliais, pačios moka pasiversti, kad lengviau galėtų dirbti savo blogus darbus. Sakmių raganos ir burtininkai gauna atpildą tik mirties valandą - jie miršta ilgai ir sunkiai kankindamiesi.

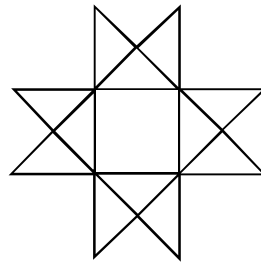
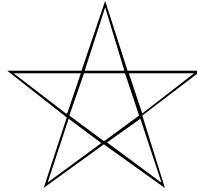
Didelę teminę grupę sudaro sakmės apie velnią (la. *velns*). Kai kur nurodoma jo buveinė: velnias gyvenęs oloje, po dideliu akmeniu, ežere, pelkėje ar šaltinyje. Vienoje sakmėje pasakojama, kad jo kaukšmas nuo ežero buvo girdėti net už septynių varstų. Keliose sakmėse velnias yra dvigalvis milžinas, kurį sutinka vieniši keleiviai, žvejai. Velnio įvaizdis susijęs ir su vėlių kultu, jis turi blogo numirėlio požymių. Didesnė dalis sakmių pasakoja apie velnią, vagiantį iš lopšio vaikus, visaip besistengiantį apgauti žmogų, pinigais ir gero gyvenimo pažadais siekiantį tapti žmogaus sielos savininku. Pasakojama ir apie priemones velniu atsikratyti. Jis bijo gaidžio giedojimo, Dievo minėjimo, kryžiaus, velnią galima nudėti aukso ar sidabro kulka ir pan.

Daug mažiau yra sakmių, kuriose veikia Dievas (la. *Dievs*). Sakmėse Dievas vaizduojamas elgeta ar seneliu ir labai primena pasakų Dievą. Kai kuriose sakmėse pasakojama apie Dievo maitinimą medžio drevėje, užkrosnyje, jaujoje, akmenų krūsnyje, tačiau tai iš tikrųjų pasakojimai apie vėlių ir Namų pono (*Mājas kungs*) ar Namų dvasios (*Mājas gars*) garbinimą. Kitoks ir kur kas įvairesnis Dievas yra etiologinėse sakmėse, kur jis ir velnias yra pagrindiniai pasaulio kūrėjai bei tvarkytojai.

Yra sakmių apie deives močias (žr. mitologijos skyr.). Jų funkcijos sakmėse susiliejusios su kitų mitinių būtybių, daugiausia su Dievo ir velnio funkcijomis. Panašiai atsitikę ir namų gerovės saugotojams - Namų ponui, Skalsos močiai (*Gausa māte*), Vilkei (*Vilce*). Jų veiklą sakmėse daug kur perėmęs aitvaras (la. *pūķis*). Aitvarą išperina iš gaidžio kiaušinio, jis išauginamas iš stebulėje ar užkrosnyje laikomo virvagalio, galima jį nusipirkti ir Rygoje ar smuklėje. Aitvaras esąs rupūžės, gyvatės ar kokio daikto pavidalo, tačiau dažniausiai tai bausis ugninis paukštis. Aitvaras paprastai vagia kitų grūdus, sviestą, pieną ir neša šeimininkui tol, tol šis laikosi sąlygų, žadėtų aitvarą išsigyjant. Yra sakmių, kur aitvaras vaizduojamas kaip stiprus ir darbštus samdins.

Kita mitologinių sakmių grupė pasakoja apie slogučius ir vedžiotojus. Žmonių ir gyvulių naktiniai kankintojai slogučiai sakmėse turi žmogaus ar kokio gyvūno išvaizdą. Nuo slogučio ginamasi penkiakampe žvaigžde, nubrėžta neatitraukiant rankos, t.y. vadinamuoju slogučio kryžiumi (la. *Lietuvėna krusts*). Jei tokiu būdu nubrėšime aštuonkampę žvaigždę, t.y. Auseklį, gausime didįjį slogučio kryžių (32 pav.; šie kryžiai lietuvių literatūroje turi Laumių kryžių vardą; žr. Dundulienė 1989, 25). Slogučio kryžių brėždavo ant trobos, klėties ar tvarto durų ir sienų, jį išpjaustydavo šermukšnyje.

Vedžiotojai pristoją prie keleivio netoli kapinių, miške arba pelkėje. Tai atsitinka paprastai naktį arba vidurdienį. Dažniausiai tai būna baltai apsirengusi moteris, rečiau vyras ar mažas vaikas, kartais šuo, avis, taip pat žaltvykslė

32 pav. Slogučio kryžiai

(la. *malduguns* 'klystugnė'). Dalyje sakmių, ypač jei veiksmas vyksta naktį, vedžiotojas neapibūdinamas - sakoma, kad nesuprantamos jėgos vedamas žmogus priverstas klaidžioti po mišką, negalėdamas rasti kelio. Vedžiotojų gali būti ir velnias. Atsikratyti vedžiotojų padeda gaidžio giedojimas, „Tėve mūsų“, Dievo minėjimas ir pan.

Latvių sakmėse apie mirtį ir sielą pasakojama, kad miegančio žmogaus siela pelės, gyvatės ar paukščio pavidalu gali kuriam laikui palikti kūną. Sielos patirtus išpūdžius žmogus vėliau atsimenąs kaip sapną. Sielos kelionė sakmėse paprastai padeda rasti didelį turtą, užkastus pinigus. Jei siela pro burną nebegali grįžti į kūną, žmogus miršta.

Sakmėse apie vėles pasakojama, kaip vėlės kenkia žmonėms. Kai kuriose sakmėse vėlių elgesys panašus į velnio, vedžiotojų ar slogučio. Vėlėms paprastai gerinamasi: jos vaišinamos, pagerbiamos. Kitokių būdų išvengti jų nemalonės sakmėse nenurodoma.

Etiologinės sakmės sudaro du stambius pogrupius. Tai sakmės apie žemės, jos reljefo, vandenų atsiradimą ir sakmės, pasakojančios, kaip ir kodėl atsirado įvairūs gyvūnai, žmogus, kodėl jų tokia išvaizda, būdas ir pan.

Svarbus vaidmuo formuojant žemės paviršių latvių sakmėse skiriamas velniui ir milžinui. Pavyzdžiui, sakmės pasakoja, kad kalnus supylęs velnias: savaip pertvarkydamas žemę jis vienur kitur netyčia išbėręs smėlio ar akmenų. Kitur visa tai padaręs milžinas. Daug sakmių milžino darbu

aiškina Kangaro kalnų virtinės kilmę ties Suntažiais (Uogrės r.) ir Alažiais (Rygos r.). Sakmėse milžinas daro kalnus ir slėnius, rengdamas sau guolį, tiesdamas sau kelią į Rygą, kur ketinąs pirkti druskos.

Dėl velnio ar milžino veiklos atsiradę ir didžiuliai rieduliai. Jie iškritę iš maišo ar glėbio, kai nakties darbus nutraukęs gaidžio giedojimas.

Šių sakmių velnio išvaizda apibūdinama labai šykščiai. Paprastai jis yra milžiniško ūgio ir labai stiprus. Šis darbštus ir stiprus velnias neturi nieko bendra su piktuoju velniu pasakose ir kitose sakmėse. Velnio elgesys čia beveik nemotyvuojamas, daugiausia velnias dirba tam, kad kaip nors panaudotų savo didžiulę jėgą. Tiesa, yra sakmių, kur velnias dirba, norėdamas pakenkti žmonėms, bet savo tikslų jis taip ir nesugeba įgyvendinti.

Daugelyje šio pogrupio sakmių velnias yra Dievo bendradarbis ar varžovas. Abu kuria pasaulį, tačiau pasaulio trūkumai ir darbo nesėkmės randasi dėl velnio žioplumo. Kitur velnias paprasčiausiai trukdo ar kenkia Dievui. Kadangi baltų mitologijai būdingas pasaulio dalijimas į opozicijas (laimė - nelaimė, gėris - blogis, gyvenimas - mirtis, namai - miškas ir pan.), Dievo atsakomybei skiriamos žmogui palankios jėgos ir realijos, o velniui - visa, kas netinkama: pelkės, brūzgynai, akmenynės, nelaimės, ligos ir t.t. Šitoks sferų pasidalijimas yra stabilus, plg.:

Kitąkart aina Dievas i velnias. Draugėj. Ir an duobės krašto ganos jaučias. Dievas sako: "Stumkim tą jaučią duobėj - man bus garbė!" Velnias sako: "Nu, po Dievo pusės ne, ne, nestumkim - man bus bėda!" Nu, tas Dievas jama ir įstumia tą jaučią duobėj. Ataina žmonys, traukia, kelia tą jaučią iš tos duobės, sako: "Gal čia velnias tave įstūmė toj duobėj?" "Nu mat, - sako velnias, - ar ne tiesa, ar ne man kaltė?" Nu, ištraukia tą jaučią iš duobės, sako: "Ačiūdiev, ištraukėm!" Nu mat, Dievu garbė i buvo.

(Nemunėlio Radviliškis; pasakojo M. Margenienė, g. 1911 m.; užrašė A. Butkus 1974 m.)

Dievas su velniu yra dažni veikėjai ir tose sakmėse, kur pasakojama apie gyvosios gamtos kūrimą. Dievas čia dažnai esti idėjos autorius, organizatorius, o velnias su savo fizine jėga idėją įgyvendina, tačiau toli gražu ne visada taip, kaip buvo sumanęs Dievas ar iš pradžių jis pats. Pavyzdžiui, norėdamas ir sau pasidaryti šunį, velnias, nusižiūrėjęs Dievo darbo, apdrabsto moliu šluotkotį ir nejučia padaro vilką su nelanksčia nugara. Sakmėse apie žmogaus kūrimą Dievas priverstas išversti žmogų į kitą pusę, kad paslėptų velnio darbus. Žmogaus pastangos pakeisti savo fizinę prigimtį paprastai lieka bevaisės ar netgi pakenkia. Vienoje sakmėje žmogus išmetęs savo pilvą, kad nereikėtų badau-

ti, tačiau Dievas liepęs pilvą pasiimti ir visą gyvenimą dėl jo dirbti. Kitoje sakmėje teigiama, jog valgyti žmogus turįs todėl, kad velnias iškraustęs iš pilvo akmenis, kurių ten buvo prikrovęs Dievas, ir palikęs jį tuščią.

Visų šitų sakmių pagrindą sudaro noras paaiškinti žmogaus ir gyvūnų ypatumus, veiklos motyvus. Atsakymai į daugelį „kodėl“ (kaip ir pats klausimas) paremti gamtos stebėjimais, aiškinama „tikroviškomis“ priežastimis. Pavyzdžiui, varlė kuprota todėl, kad ją suluošinęs gandas, vilko juodas snukis dėl to, jog rijęs karštą akmenį; daugelis paukščių ir gyvūnų savo bruožus gavę kaip bausmę už netinkamą elgesį. Kas yra geriau susipažinęs su lietuvių sakmėmis, pastebės, jog visa tai būdinga ir joms, nekalbant jau apie siužetų bendrybes.

Padavimai

Alydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.

Latvių padavimai (la. *vēsturiskās teikas*) irgi daug kuo panašūs į lietuvių. Juose pasakojama apie kokio nors vietovardžio kilmę, senus karus (su švedais, lenkais), kitus istorinius įvykius.

Labai daug padavimų, pasakojančių apie bažnyčių ir feodalų pilių statybą. Dažnai į tokią statybą įsikiša velnias, naktį sugriaudamas tai, kas per dieną buvo pastatyta. Ir tik užmūrijus sienoje gyvą žmogų, statybą pavyksta baigti. Padavimai pasakoja apie paslaptinius pilių požemius, apie pilyje įsikūrusį velnią ar jam prilyginamą feodalą. Šiuose padavimuose dažni paslėpto turto motyvai.

Yra padavimų apie prasmegusius rūmus, pilis, bažnyčias. Jos prasmegusios arba užburtos, arba dėl pono žiaurumo prakeiktos.

Užrašyta daug padavimų, vaizduojančių žmogaus engimą dvare. Pabrėžiamas ponų kietaširdiškumas, pasakojama apie baudžiauninkų kankinimus, mirties bausmes, įvairias ponų užgaidas. Atpildą kankintojas gauna po mirties: vienas nerandęs ramybės kape, kitą kape kankinąs velnias, dar kitam po mirties iš kapo išauganti ranka, kuria jis mušdavęs žmones. Paplitęs ir pasakoms būdingas motyvas, kai piktas ponas po mirties paverčiamas arkliu. Daug reikšmės skiriama žodžiui - kankintieji atkeršija ponui savo praeiksmiais ar burtininko padedami.

Padavimų apie karus yra kiek mažiau nei anksčiau minėtųjų. Kai kurie jų variantai siejami su XIII-XIV a. įvykiais, dauguma - su vėlesniais laikais: Šiaurės karu, 1812 m. Napoleono (Latvijoje - Makdonaldo) kampanija. Padavimuose minimos švedų, lenkų, prūsų ir prancūzų kariuomenės, konkrečių miestų apsuptis ir užėmimas, taip pat istorinės asmenybės: švedų karaliai, Petras I ir kiti rusų carai. Tačiau padavimuose minimi įvykiai netekę kai kurių detalių, apaugę naujomis, išgalvotomis, todėl patys padavimai istoriškai nepatikimi. Pavyzdžiui, sunku pasakyti, kokį pamatą turi padavimas apie kažkokią švedų (kitur saksų) karalienę,

jaujoje nužudytą berno. Įvairuoja padavimai apie carienes - Jekateriną I ir Jekateriną II, carą Petrą I, Rygos apgultį.

Padavimuose matyti ir neigiama latvio valstiečio pažiūra į okupacinę kariuomenę.

Anekdotai

Anekdotų (la. *anekdotes*) tematikos branduolys yra negatyvių reiškinių kritika visose to laikotarpio gyvenimo sferose - nuo šeimos, buities iki visai tautai svarbių istorinių įvykių ar asmenybių. Anekdotuose išjuokiama visa, kas valstiečio galva buvo netinkama. Buitiniuose anekdotuose pašiepiamas kvailumas, nenuovokumas, tinginystė, girtuoklystė, nesutarimai šeimoje. Anekdotuose apie visuomeninius santykius išjuokiamas feodalų tingumas, dykaduoniavimas, žioplumas. Tokiuose anekdotuose atsispindi gyvas liaudies optimizmas, savo jėgos ir dvasinio pranašumo suvokimas. Istoriniai anekdotai pasakoja apie Latviją kliudžiusius karus, apie konkrečias istorines asmenybes.

(Ambainis 1959; DP; IT; Skujenieks 1982; VT)

Smulkioji tautosaka

Smulkiają tautosaką sudaro patarlės, priežodžiai, mįslės, burtažodžiai ir kt.

Patarlės ir priežodžiai

Šis smulkiosios tautosakos žanras (la. *sakāmvārdi un parunas*) taip pat internacionalus, kaip ir pasakos. Dėl kalbų ir literatūrų kontaktų daug tų pačių sentencijų yra žinoma įvairiose kalbose. Latvių ir lietuvių sentencijų paraleles yra tyrinėjusi folkloristė Elza Kuokarė. Jos sudarytas paralelių žodynas (Kokare 1980) platintas ir Lietuvoje. Pasirodo, jog bendrų, tik lietuviams ir latviams būdingų sentencijų esama vos apie 10%. Matyt, 700 atskiro gyvenimo metų bus palietę ir šią sritį. Tačiau rezultatai kiek pakinta, jei lyginsime ne visą sentencijų kiekį, bet jų tipus, būdingus ir kitoms tautoms. Tokiu atveju lietuviams ir latviams bendros sentencijos sudaro trečdalį (Kokare 1980, 23).

Mįslės

Kokią didelę reikšmę tautos skyrė mįslėms, rodo graikų mitas apie Edipą. Prie Tebų miesto sfinksas vertęs žmones įminti mįslę ir reikalavęs aukų tol, kol į miestą keliavęs Edipas jos neįminė. Tokių motyvų yra ir lietuvių, ir latvių pasakose. Jose mįslės (la. *mīkla*) įminimas padeda išvyti

velnius, išsivaduoti nuo mirties bausmės, o neįminimas gali baigtis mirtimi. Štai kelios būdingos latvių mįslių pasakos.

Pirtyje nakvojančiam keleiviui velniai liepia įminti mįslės su sąlyga: jei keleivis įmins, velniai pirtį paliks visiems laikams, jei ne – žmogus turės mirti. Gerai, velniai klausia: “Ką veikia visi vienu metu?”; “Be ko mes negalim gyventi?”, “Kas yra seniausias?” Žmogus visas mįslės įminė: visi vienu metu sensta, be mielos saulutės mes negalėtume gyventi, seniausia pasaulyje yra saulė. Velniai pirtį paliko.

Viena jauna našlė, persekiojama mirusio vyro šmėklos, gali išsigelbėti, įminusi mįslę. Užduota mįslė yra tokia: “Žalia žolytė, raudona galvytė” (žemuogė). Moteris mena visą naktį, bet neįmena. Kitos dienos vakare ji miršta.

(Ancelāne 1950, 188).

Be to, latvių mįslės gali turėti dainos formą, plg.:

*Cūka peld pa Daugavu –
Naudas soma mugurā;
Būt cūciņa noslīkusi,
Nebūt naudas Kurzemē.*

LD 30906

*Kiaulē plaukia Dauguva –
Neša maišq pinigu;
Būt kiaulaitē nuskendusī,
Trūktu Kurše pinigu.*

(Valtis)

Mįslių dainos dainuotos per vestuves, apsidainuojant keliems pulkams (žr. apdainavimo dainas dainuojamosios tautosakos skyr.)

Mįslės turėjo svarbią vietą vestuvių apeigyne; jomis buvo tikrinama jaunikio išmintis, nuovoka. Mįslių ar minklių varžytuvės, matyt, vykdavo ir prieš vestuves, varžantis dėl merginos. Tokio rungtyniavimo atspindžių (mergina, karalaitė ir pan. užmena jaunikiams mįslę) yra daugelio tautų pasakose.

Mįslės mindavo daugiausia rudenį, maždaug nuo Mykolinių (rugsėjo 29), kai prasidėdavo vėlių laikas. Mįslės mintos ir per Gavėnią. Apie menantį mįslės ne laiku buvo sakoma: „tas jau nuogo vilko jojikas“. Kitur buvo sakoma, kad po Kalėdų užmenančiam mįslės liežuvius ilgėja sulig diena (Ancelāne 1950, 183). Šiaip jau liežuvius ilgėja iki žemės kiekvienam, kas neįmina užduotosios mįslės (LTT 32583).

Prie mįslių žmogus pratintas nuo mažumės. Neįmenantiems būdavo išgalvojama įvairiausių bausmių: juos erzindavo specialiomis erzynėmis, kėde vežiodavo užrištomis akimis aplink stalą, versdavo kakta pjauti lentą ir t.t. Šitos bausmės būdavusios labai gėdingos, todėl visi stengėsi mįslės įminti. Bausta tiek vaikai, tiek suaugę. Tokia pajuoka buvo savotiškas stimulas žiūrėti į pasaulį atviromis akimis, suvokti gamtos ir visuomenės reiškinį esmę, išmanyti darbą ir jo įrankius.

Užkalbėjimai

Užkalbėjimai (la. *buramie vārdi*) turi praktišką paskirtį: nuvyti nelaimę, ligą, įgyti naudos. Jie paprastai susiję su tam tikrais veiksmais ar net ištisu ritualu.

Pirmieji užrašyti latvių užkalbėjimai yra iš mūsų tūkstantmečio vidurio, kai prasidėjo skundai, o vėliau ir teismai dėl raganų ir raganių veiklos. Ypač dažnai raganų laužai Livonijoje liepsnojo XVI a. Jų persekiojimo vėjus nurimo tik XVIII a. Skunduose ir teismų protokoluose paprastai cituojamos ir formulės, kuriomis kaltinamasis pakenkęs kam ar mėginęs tai padaryti. Pavyzdžiui, 1590 m. Rygoje buvo teisiamas kažkoks Jirgenas, kaltintas tuo, jog jo namuose žmonės matę ant stalo negyvą vaiką, kurį kaltinamasis visaip vartęs ir kažką jam daręs. Liudininkė dar pasakojusi, kad Jirgenas mėginęs jai įpiršti jaunikį, kurio ji nenorėjusi, ir grasinęs, kad antraip ji būsianti taip kankinama, jog *kaip varlė ar žemės rupūžė šliaužiosianti*. Be to, *kaip alus geriamas iš indo senka, taip ir ji išseksianti ir sunyksianti*. Ir tai buvę tiesa: per savo vestuves ji nežmoniškai sirgusi ir kentėjusi, vėliau su dideliais skausmais pagimdžiusi tris negyvus kūdikius (LBV 469). Viename 1679 m. dokumente rašoma, jog Ikškilės Tomas Kuršo kunigaikščiui priklausančiame name padėjęs ant stalo kregždę, prišaukęs šėtoną ir linkėjęs, kad *kunigaikštis pasidarytų toks juodas ir geltonas kaip kregždė*. Paskui jis kregždę užkasęs (LBV 78). Žmonės buvo kaltinami ir neįprastu gydymu. 1594 m. burtininkas Andrejis tardomas prisipažino, kad jis galįs išnaikinti *matolius* (?) (vok. *den haerworm dhoten*) senaisiais lyvių žodžiais, kurie reiškia: ‘ėsk, velniau, krūmus, bet ne žmogų’ (LBV 61).

Užkalbėjimuose žodis turi pagrindinį krūvį, veiksmai tik sustiprina žodžių reikšmes. Mūsų laikų žmogui užkalbėjimas primena hipnozę.

Užkalbėjimai panašūs į mįsles. Jie, kaip ir mįslės, yra savotiškos formulės su užšifruotu ar desenantizuotu turiniu. Be to, ritmika ir stilistika juos sieja su liaudies daina, plg. burtažodžius, saugančius karį nuo kulų: *Dzelzīm dzimu, dzelzīm augu, dzelzīm savas kājas āvu. Manas miesas, mani kauli, Tinaties pakulās. Nelienat, neviena lode, Ne tērauda zobentiņš. Dieva dotu cirti cirtu Pelēkā akmenī: No akmeņa taukus ņēmu, Smerēj savu augumiņu, Dzelzu pirti kurināju, Tēraudiņa skaidiņām, Dzelzu slotu sutināju, Lai pārāsi tas puisītis, Kam tērauda kažociņš. Man kažoka nav* (LBV 422). ‘Geležims gimiau, geležims augau, geležimis savas kojas aviau. Mano kūne, mano kaulai, Vyniokitės pakulosna. Nelīskit, nē viena kulka, Nei plieno kalavijau. Dievo duotā kirtī kirtau Pilka-jame akmeny: Iš akmens taukus ēmiau, tepiau savo augumēlī, Geležies pirtī kūriau Plieno skiedrelēmīs, Geležies vantā šutināu, Tegu perias tas bernelis, kas tur plieno kailinēlius. Aš kailinīu neturiu’.

Nors užkalbėjimai ir šiaip jau nelabai suprantami, tačiau juos sako greitosiomis, pašnibždom, kad kitas nenugirstų ir nepasinaudotų; tikėta, jog balsiai pasakyti burtažodžiai praranda savo paslaptinę jėgą (plg. mūsų aukštaičių ir dzūkų žodį *šaptūnas* ‘užkalbėtojas’, pažodžiui ‘šnibždėtojas’). Išsamesniam vaizdui susidaryti čia pateikiama keletas įvairių negalių užkalbėjimų.

Juodligės užkalbėjimas: *Tu, sāpes un vainas, izej pa ezeriem un upēm un jūras dibinā noslīkst* (LBV 424) ‘Tu, skausme ir liga, išeik ežerais ir upėmis ir jūros dugnan nuskęsk’.

Jei skauda dantį, sakoma: *Izej no kaula, dzīslas un miesas pie kokiem un akmeņiem* (LBV 433) ‘Išeik iš kaulo, gyslos ir kūno pas medžius ir akmenis’.

Žodžiai nuo pilvo skausmų: *Rakstīts zaķis, rakstīts kaķis. Rakstīts māla ūdentiņš. Piecas priedes, piecas egles, Seši mazi ozoliņi. Virsū spaiļi, apakšā. Griezies, nabiņ, vecā vietā* (LBV 438) ‘Margas kiškis, margas katins, Margas molio vandenėlis. Penkios pušys, penkios eglės, Šeši maži ažuolėliai. Viršuj spaliai, apačioj. Grīžk, bambute, senon vieton’.

Užkalbėjimu gydydavę karpas. Reikėdavę patrinti jas numirėlio kaulu, sviesti jį per petį ir pasakyti: *Ej pie velna un ņem līdz manas kārpas* ‘Eik velniop ir pasiimk mano karpas’. Širdies negalia gydyta tokiais žodžiais: *Zaļš ozols aug purva malā, vārna šūpojas sausā zarā. Vakarā saule riet, lai tā kaite iet tai līdz* (LBV 235) ‘Žalias ažuolas auga pelkės pakrašty, varna supasi ant sausos šakos. Vakare saulė leidžiasi, tegu toji negalia su ja nusileidžia’.

O štai kaip gimdant būdavo šaukiamasi Maros: *Māte, māte, Dod man tavas atslēdžiņas, Lai atslēdza Māras vārtus, Lai iznāca dēli, meitas* (LBV 394) ‘Motin, motin, duok man savo raktužėlius, Lai atveria Maros vartus, Lai išeina sūnūs, dukros’. Mara turėdavusi padėti sustabdyti gimdyvės kraujavimą, plg.: *Caur kalniem upe tek, Līkumiņus mētādama; Aiztecēja mīļā Māra, Noturēja straujupīti* (LBV 395) ‘Per kalnus upė teka, vinguzėlius mesdama; Atbėgo mieloji Mara, suturėjo sraunią upę’. Dažnai šauktasi ir Dievo, pvz.: *Atver, Dieviņ, ozola krūmu, atver, Dieviņ, ievas krūmu, atver, Dieviņ, liepas krūmu, atver, Dieviņ, Anniņas kauliņus! Ja meitiņa, lai nāk līdeciņa, ja dēliņš, kā zūtītis* (LBV 384) ‘Atverk, Dievuli, ažuolo krūmą, atverk, Dievuli, ievos krūmą, atverk, Dievuli, liepos krūmą, atverk, Dievuli, Aninios kaulėlius! Jei dukrelė, lai ateina kaip lydekėle, jei sūnelis, kaip ungurėlis’.

Tikėjimai, burtai ir prietarai

Tikėjimai (la. *ticējumi*) yra didelė liaudies dvasinio palikimo dalis. Juose slypi gamtos reiškinių stebėjimų išvados. Tikėjimai siejasi taip pat su mitologija ir magija. Vieni jų rodo aktyvias žmogaus pastangas pakreipti

gamtos reiškinius norima linkme (aktyvioji magija), kiti skirti apsisaugoti nuo pikto ir kenksmingo (pasyvioji magija). Tikėjimuose liečiama medicina, meteorologija, agronomija, butis. Jų forma laisva, vaizdinga, primena pasakojimus. Daugelyje tikėjimų slypi koks nors draudimas ar pranašystė, plg.:

Duona

Duoną turi minkyti storos mergos, tada ji būna minkšta ir brandi (LTT 18181).

Minkydama duoną, moteris turi judinti krūtis (LTT 18232).

Minkant duoną, reikia būti labai piktam, tada ji geriau rūgsta (LTT 18191).

Prieš kepimą duoną reikia suvilgyti, nes kitaip tau mirštančiam džius burna (LTT 18267).

Jei mergina kepdama duoną nenuglosto kepalų, gauna negražų vyrą (LTT 18263).

Negalima žergti per ližę, nes atsitiks kas bloga (LTT 18291).

Jeį traukiamas iš krosnies kepalas apsiverčia, lauk šermėnų (LTT 18440).

Ištraukus duoną, į krosnį reikia įmesti pliauską, kad: a) būtų lieptas į aną pasaulį (LTT 18421); b) nenumirtum išsižiojęs (LTT 18426).

Ištrauktą duoną reikia apkloti, kad pailsėtų (LTT 18509).

Jaunos merginos negali kepalo riekti, kad sau seno vyro neatsiriektų (LTT 18544).

Nevedęs vyras neturi riekti duonos senai moteriai, kad senos žmonos neatsiriektų (LTT 18545).

Jeį mergaitės valgo duonos kampus, joms užauga stačios krūtys (LTT 18744).

Reikia suvalgyti 99 duonos kampelius, tada gausi šeimnininko sūnų (dukra) [už vyrą ar žmoną - A.B.] (LTT 18637).

Jeį mergina valgo kampelius, pirmasis jai gims sūnus, jeį vidurį - duktė (LTT 18776).

Negalima kepalą dėti padu į viršų, nes: a) duona verkia (LTT 18663); b) dingsta skalsa arba kyla barniai (LTT 18661); c) mergos nebesulauks jaunikų (LTT 18664); d) tada velnias šoka (LTT 18665); e) šitaip kvieti velnią į svečius (LTT 18666); f) velnias ja mintia (LTT 18627); g) namuos bus badas (LTT 18622); h) mirs duondavys (LTT 18625).

Negalima duonos per langą duoti, nes taip ir skalsą atiduodi sykiu (LTT 18676).

Negalima rieškės per slenkstį duoti (LTT 18677).

Negalima duonos pirštu badyti, nes šitaip Laimei akis išdursi (LTT 18535).

Katė

Jei katė drasko medį, tai: a) rytoj bus blogas oras (LTT 12675); b) ji kažkam obliuoja karstą (LTT 12692).

Jei rudens vakarais katinai kniaukia, vadinasi, po namus vaikštinėja vėlės (LTT 32486).

Jei kačiuką vadini žiurke, katė jį suėda (LTT 12470).

Kai perki katiną, reikia duoti ne pinigų, o adatą, tada katinas gerai medžioja (LTT 12478).

Nešant katiną namo, reikia rauti smilgas, kad katinas gerai medžiotų (LTT 12464).

Jei namuose katė su šunimi sutinka, tai namiškiai riejas (LTT 12462).

Nevedusiam negalima katės skandinti; kas skandina, savo laimę pražudo (LTT 12518).

Jei katinas krutina uodegą, jis kažką keikia (LTT 12422).

Negalima katino mušti, nes arkliai susirgs (LTT 12543).

Katė vartosi prieš nelaimę (LTT 12607).

Motina

Jei motinos dešinioji krūtis didesnė, tai ji turės daugiau berniukų, jei kairioji - mergaičių (LTT 19513).

Po gimdymo motinai negalima žergti per lysves, nes jose keletą metų niekas neaugs (LTT 19524).

Kai motina daug į jaunos vyrus žvalgosi, tai dukra turės daug bernų, bet nė vieno tikro jaunikio (LTT 19520).

Motinai negalima ant slenksčio sėdėti, nes vaikus apšnekės žmonės (LTT 19511).

Motinai negalima lieti pro langą vandens, nes vaikai vems (LTT 19512).

Jei motina vaikšto po aštrius daiktus, vaikui raižo pilvą (LTT 19515).

Jei motina sapne purto obelį ir krečia obuolius, mirs jos vaikai (LTT 19542).

Jei sapnuoji motiną gyvą, bus gerai (LTT 19543).

Švilpimas

Švilpimu šaukiamas velnias ir vėjas (LTT 30053).

Švilpautojui velnias ant galvos šoka (LTT 30055).

Kai moteris vakare švilpauja, randasi vaiduoklių (LTT 30090)

Miške negalima švilpauti, nes atsitinka kas nors negera (LTT 30103).

Vidurnaktį negalima švilpauti, nes gali prišaukti numirėlius (LTT 30095).

Jeį švilpauji, į namus ateina badas (LTT 30104).

Jeį vėtai jaujoj, reikia švilpaut, kad vėjas gerai pūstų (LTT 30056).

Vestuvės

Jeį mergina nori prisivilioti patinkamą vaikną, ji turi devynias dienas nešioti užantyje obuolį, po to juo pavaišinti vaikną (LTT 10024).

Jeį vestuvių rytą jaunikiui šeriant arklį lėtai cypsi zylė, jis turės protingą žmoną (LTT 14445).

Jeigu jaunoji eidama tuoktis stukteli savo namuos į grindis kulnimi, o jaunikio namuos pirštų galais, tai ji valdys vyrą (LTT 14232).

Jeį jaunoji per vestuves užsėda jaunajam skverną, ji valdys vyrą (LTT 14413).

Jeį per vestuves jaunajai skauda galvą, vyras bus didelis girtuoklis (LTT 14233).

Jeį vestuvininkams per kelią pertrauksi akėčias, jaunieji pyksis (LTT 14278).

Jeį važiuojant į bažnyčią varnos krankia, jaunoji bus labai plepi žmona (LTT 14283).

Jeį važiuojant į bažnyčią išsikinko arklys, a) jaunujų laukia blogas gyvenimas (LTT 14289); b) pora netrukus išsiskirs (LTT 14288).

Jeį važiuodami iš bažnyčios jaunieji apsiverčia, kažkuris iš jų mirs (LTT 14331).

Iš bažnyčios jaunieji turi važiuoti susikibę rankomis, tada meiliai sugyvens (LTT 14413).

Vestuvių dieną į jaunosios lovą negalima dėti aštrių daiktų, nes nesugyvens (LTT 14433).

Jeį artimieji nori, kad jaunesiems gimtų sūnus, pirmąją naktį po lova reikia pakišti kirvį, jei duktė - kultuvę (LTT 14445).

Jeį nuotakos krūtys per vestuves minkštos, pirmoji gims mergaitę, jei kietos - berniukas (LTT 14251).

Kuris iš jaunujų po jungtusių atsigula pirmas, tas pirmas ir mirs (LTT 14438).

Kuris iš jaunujų rytą atsikelia pirmas, tas visą gyvenimą turės keltis pirmas (LTT 14440).

Jeį po nakties jaunujų lova lieka įdubus, tai jie sutiks, jei ežia - pyksis (LTT 14441).

Vilkas

Vilkai yra Dievo šunes, jų negalima erzinti. Kai vilkai kaukia, Dievas juos šeria (LTT 32967).

Jeį vilkai kaukia prie namų, užeis šalčiai arba kils didelis karas (LTT 33032).

Vilkas turi devynių vyrų protą, lokys - devynių vyrų jėgą (LTT 32953).

Sutikti vilką reiškia laimę (LTT 33019).

Pamatęs žmogų, vilkas laukia, kad tas jį kur pasiųstų (LTT 33003).

Pamačius vilką, negalima jo šaukti vardu, nes liksi nebylys (LTT 32972).

Norint pasiversti vilku, reikia: a) devyniskart pralįsti pro medžio šaknį (LTT 32934); b) *pralįsti pro apdegintą pakinktų lanką* (LTT 32935).

Nuo žąsienos vilkui dantys dega (LTT 33006).

Jeį sapnuoji vilką, tai: a) atvažiuos piršliai (LTT 33053); b) *ateis vagis* (LTT 33054).

Jeį sapne užmuša vilką, kris arklys (LTT 33055).

Apie negalintį pasilenkti sakoma, kad jis turi vilko nugarkaulį (LTT 32962).

Dalį tikėjimų fiksuoja liaudies dainos, pvz.:

*Es nolauzu ganįdama
Vec' ozola galotnīti;
Vai, Dieviņ, nu es būšu
Veca vīra līgaviņa.*

LD 9806

*Aš nulaužiau ganydama
Seno ažuolo viršūnē;
Oi, Dievuli, tai aš būsiu
Seno vyro nuotakēlē.*

*Ar kundziņu runādams,
Ledu bāzu kabatā,
Lai izkusa kunga dusmas
Kā tas ledus gabaliņš.*

LD 31376

*Aš su poneliu kalbēdams,
Ledā įkišau kišenēn,
Teištīrsta pono pyktis
Kaip tas ledo gabalēlis.*

*Līdz pusīti es ielēcu
Sarkanās rozītēs:
Lai zied mani vaigu gali
Kā sarkani rožu ziedi!*

LD 5441

*Ligi pusēs aš įšokau
Į raudonų rožių krūmą:
Tegu žydi mano skruostai
Kaip raudonas rožės žiedas.*

*Ar puķīti laivu iru
Pretī savu līgaviņu,
Lai nāk mana līgaviņa
Kā puķīte ziedēdama.*

LD 17983

*Su gēlyte valtį yriau
Priešais savo mergužēlē,
Tegu eina mergužēlē
Kaip gēlytē žydēdama.*

*Vakarā guldamās
Maizi liku pagalvī;
Rītiņā celdamās
Zinu vecu padomiņu.*

LD 34361

*Vakare aš guldama
Duoną dėjau po pagalviu;
Ankstų rytą keldama
Žinau seną išmintēlē.*

Greitakalbēs

Greitākalbēs (la. *ātrruna*) - tai sakīnīai ar frazēs, skīrtos taisyklingai tarčīai, dīkcījai lavīnti. Jos prītaīkytos prīe kiekvīenos kalbos fonetīkos, plg. lie. *Šešīos žāsys su šešīais žāsyčīais; Ubago nabago nabagybē.* a. *Peter Piper picked a pick of pickled peppers,* rus. *Ходит курочка по заповебю.*

Vaikams sunku tarti garsus *s, r, p,* todēl ir latvīu daugelyje greitakalbīu šīais garsais žaidžiama, plg. *Streb stipri karstu pupu putru, lai tu būtu stiprs; Briedis bedrē brikšķīnāja; Sasien siksnu siksniški.* Na, o tiems skaitītojams, kurīe jau prakutē latvīškai kalbēti, galīma pasiūlyti ir īlgesnīu, pvz.: *Dzīvo dzīvē dzīvu dzīvi - dzīvam dzīvē dzīva dzīve; Zvīegtiņ zvīedza zvīedru zirgi zvīrgzdupītes malīnā; Viens vecs vīrs vienā vēlā vasaras vakarā veda veselu vezumu vārītu vēžu, visi vēži vienā virknē vērti, vecā vedēja vārds Vilis Vālodze.*

(Greble 1950, 129-130).

LITERATŪRA

- Alydas Butkus. Latvieši. Kaunas: Aestis, 1995.*
- ACh - Atskaņu chronika: Ditleba Alnpeķes "Rīmju chronika" / Atdzejojis J.Saiva. R., 1936.
- Aizsilnieks 1968 - *Aizsilnieks A.* Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945. Sundbyberg, 1968.
- Ambainis 1959 - *Ambainis O.* Vēstītāja folklorā // Latviešu literatūras vēsture. R., 1959. S. 1. Lpp. 159-252.
- Ancelāne 1950 - *Ancelāne A.* Latviešu tautas mīklas // Folkloras instituta raksti. R., 1950. Lpp. 175-238.
- Andersons 1982-84 - *Andersons E.* Latvijas vēsture 1920-1940: Ārpolitika. Stockholm, 1982-84. S. 1-2.
- Apanavičius 1990 - *Apanavičius R., Alenskas V., Palubinskienė V., Virbašius E., Višockaitė N.* Senosios kanklės ir kankliavimas. V., 1990.
- Apanavičius 1992 - *Apanavičius R.* Baltų etnoinstrumentologija. K., 1992.
- Apanavičius 1995 - *Apanavičius R.* Tautos kilmę praskleidžia etnomuzika // Darbai ir dienos: VDU leidinys. 1995. 1(10). P. 69-84.
- Auns 1992 - *Auns M., Auns O., Ābelnieks R., Kostanda O., Pelkaus E., Vjacira I.* Latvijas vēsture. R., 1992.
- Balevics 1969 - *Balevics Z.* Reliģija // Latviešu etnogrāfija. R., 1969. Lpp. 206-213; 392-396.
- Balevics 1987 - *Balevics Z.* Pareizticīgo baznīca Latvijā. R., 1987.
- Baltrėnienė 1991 - *Baltrėnienė M., Apanavičius R.* Lietuvių liaudies muzikos instrumentai. V., 1991.
- BD - Bērnu dziesmu cikls. Bēru dziesmas. R., 1973. (Skaitmenys rodo puslapī ir dainos numerī.)
- Bergmane 1986 - *Bergmane A., Blinkena A.* Latviešu rakstības attīstība: Latviešu literārās valodas vēstures pētījumi. R., 1986.
- Bērziņš 1991 - *Bērziņš V., Bambals A.* Latvijas armija. R., 1991.
- Biezais 1957 - *Biezais H.* Der älteste Text des lettischen Vaterunsers // Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Uppsala & Stockholm, 1957. S. 1-10.
- Boiko 1987a - *Boiko M.* Sutartīņu pēdas Latvijā // Latviešu mūzika '87. R., 1987. Lpp. 64-108.
- Boiko 1987b - *Boiko M.* Par latviešu mūzikas folkloru. Mašīnraksts. R., 1987.
- Brastiņš 1923 - *Brastiņš E.* Latviešu ornamentika: Elementi. R., 1923.
- Brastiņš 1966 - *Brastiņš E.* Cerokslis: Dievturības katechisms / Red. A.Brastiņš. ASV., 1966.
- Brate 1924-34 - *Brate E., Vessén E.* Södermanlands runinskrifter. Stockholm, 1924-34. B. 3.
- Būga 1958-61 - *Būga K.* Rinktīnīai raštai / Sudarė Z. Zinkevičius. V., 1958-61. T. 1-3. (Skaitmenys rodo tomā ir puslapī.)
- Bukas 1992 - *Bukas A.* Hipotezė apie kai kurias latvių ornamento sąsajas su mitologija // Literatūra ir menas. 1992. Balandžio 11.
- Bušs 1990 - *Bušs O.* Par etnonīmu *kurši* un *zemgaļi* cilmi // Onomastica Lettica. R., 1990. Lpp. 86-91.
- Butkevičius 1964 - *Butkevičius I.* Gyvenvietės ir sodybos // Lietuvių etnografijos bruožai. V., 1964. P. 170-209.
- Butkus 1975 - *Butkus A.* Biržų šnektos leksika: Diplominis darbas. Mašīnraštis. K., 1975.
- Butkus 1989 - *Butkus A.* Latvių ornamento struktūra // Mokslas ir gyvenimas. 1989. Nr. 11. P. 9-10.

- Alvydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.*
- Butkus 1993a - *Butkus A.* Akmeniniai Žiemgalos liudininkai // Mokslas ir gyvenimas. 1993. Nr. 8. P. 18-19.
- Butkus 1993b - *Butkus A.* The Semigalians - who were they? // Namn och bygd. Uppsala, 1993. 81. P. 157-160.
- Butkus 1993c - *Butkus Z.* Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919-1929 metais. V., 1993.
- Butkus 1999 - *Butkus A.* Baltų krikštas ir krikščionėjimas. – Acta Baltica '99. K., 1999. P. 103–110.
- Caune 1992 - *Caune A.* ..Pati Rīga ūdenī: Arheologa stāsts par zudušo Rīdžiņas upi, par pirmo ostu, kuģniecības līdzekļiem un amatiem senajā Rīgā. R., 1992.
- Cooper 1978 - *Cooper J.C.* An illustrated encyclopaedia of traditional symbols. London, 1978.
- Česnys 1987 - *Česnys G.* Baltų susidarymas antropologijos požiūriu // Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 69-75.
- Dambe 1990 - *Dambe V.* Par Rīgas vārda izcelsmi // Onomastica Lettica. R., 1990. Lpp. 5-20.
- DLKŽ - Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. V., 1993.
- DP - Džūkstes pasakas / Pierakstijis A.Lerhis-Puškaitis. R., 1980.
- Dundulienė 1989 - *Dundulienė P.* Pagonybė Lietuvoje: Moteriškiosios dievybės. V., 1989.
- Dundulis 1960 - *Dundulis B.* Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje. V., 1960.
- Dunsdorfs 1962 - *Dunsdorfs E.* Latvijas vēsture 1600-1710. Uppsala, 1962.
- Dunsdorfs 1978 - *Dunsdorfs E.* Kārļa Ulmaņa dzīve. Tumba, 1978.
- Dunsdorfs 1980 - *Dunsdorfs E.* Latvijas vēsture: Skolām un pašmācībai. Lincoln & Nebraska. 1980.
- Endzelynas 1957 - *Endzelynas J.* Baltų kalbų garsai ir formas. V., 1957.
- Endzelīns 1979 - *Endzelīns J.* Homonīmu vārdu zušana latviešu valodā // Darbu izlase / Sakārtojusi un rediģējusi V. Dambe. R., 1979. S. 3(1). Lpp. 485-487.
- Endzelīns 1982 - *Endzelīns J.* Senprūšu valoda // Darbu izlase / Sastādījušas V. Dambe, R. Grīse un Dz. Hirša. R., 1982. S. 4(2). Lpp. 9-351.
- Ezera 1994 - *Ezera L., Zvidriņš P.* Etniskās asimilācijas izpēte Latvijā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. R., 1994. S. 11-12. Lpp. 31-39
- EV - Enciklopēdiskā vārdnīca. R., 1991. S. 1-2.
- Galaunė 1930 - *Galaunė P.* Lietuvių liaudies menas: Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. K., 1930.
- GID - Gadskārtu ieražu dziesmas. R., 1973. (Skaitmenys rodo puslapī ir dainos numerī.)
- Gimbutas 1989 - *Gimbutas M.* The language of the Goddess: Unearthing the hidden symbols of western civilization. London, 1989.
- Gimbutienė 1985 - *Gimbutienė M.* Baltai priešistoriniais laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija. V., 1985.
- Greble 1950 - *Greble V.* Latviešu bērnu folklorā // Folkloras instituta raksti. R., 1950. Lpp. 98-174.
- Greble 1959 - *Greble V.* Tautasdziesmas // Latviešu literatūras vēsture. R., 1959. S. 1. Lpp. 22-158.
- IT - Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas. R., 1991.
- Kabelka 1982 - *Kabelka J.* Baltų filologijos įvadas. V., 1982.
- Kabelka 1987 - *Kabelka J.* Latvių kalba. V., 1987.
- Kārkliņš 1977 - *Kārkliņš J., Rudzīte M., Soida E.* Valodas mācība. R., 1977.
- Karulis 1989 - *Karulis K.* Daži iespējamie skandināvu cilmes vietvārdi // Valodas aktualitātes - 1988. R., 1989. Lpp. 336-345.

- Alydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.*
- Karulis 1992 - *Karulis K.* Latviešu etimoloģijas vārdnīca. R., 1992. S. 1-2.
- Klētņieks 1990 - *Klētņieks V.* Senču raksti: Latvju raksti bērniem. R., 1990. D. 1-2. (Skaitmenys rodo daļi ir puslapji.)
- Klotiņš 1989 - *Klotiņš A., Muktupāvels V.* Traditional Musical Instruments and the Semantics of Their Functions in Latvian Folk Songs // *Linguistics and Poetics of Latvian Folk Songs.* Kingston & Montreal, 1989. P. 186-217.
- Kokare 1980 - *Kokare E.* Latviešu un lietuviešu sakāmvārdu paralēles. R., 1980.
- Kokare 1992 - *Kokare E.* Mitoloģiskie tēli latviešu folkloras poētiskajā sistēmā // *Latviešu folkloras Tradicionālais un mainīgais.* R., 1992.
- Krasnais 1938 - *Krasnais V.* Latviešu kolonijas. R., 1938.
- Krastiņa 1969 - *Krastiņa A.* Apmetņu veidi, ēkas un to iekārta // *Latviešu etnogrāfija.* R., 1969. Lpp. 120-136; 297-311.
- KRG - *Kareivja rokas grāmata.* R., 1937.
- KSR - *Kad saulīte rotājas: Gadskārtu ieražu dziesmas / Sakārtojusi R. Drīzule.* R., 1982. (Skaitmenys rodo puslapji.)
- Lasickis - *Lasickis J.* Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus / *Parengė J. Jurginis.* V., 1969.
- LATŠŽ - *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas.* V., 1976. T. 2.
- Latvis - *Latvis H., Vartbergė H.* Livonijos kronikos / *Parengė J. Jurginis.* V., 1991.
- Laua 1981 - *Laua A.* Latviešu leksikoloģija. R., 1981.
- LBV - *Straubergs K.* Latviešu buramie vārdi. R., 1939-41. S. 1-2.
- LD - *Barons Kr., Visendorfs H.* Latvju dainas. Jelgava & Peterburga, 1894-1915. S. 1-6. (Skaitmenys rodo dainos numerī.)
- LE - *Latvju enciklopēdija / Red. A. Švabe.* Stokholma, 1952-53. S. 1-2.
- LGI - *Olupe E.* Latviešu gadskārtu ieražas. R., 1992.
- LI - *Lietuvos TSR istorija: Nuo seniausių laikų iki 1917 metų.* V., 1985. T. 1.
- LKV - *Latviešu konversācijas vārdnīca.* R., 1931-34. S. 1-10.
- LLKŽ - *Balkevičius J., Kabelka J.* Latvių-lietuvių kalbų žodynas. V., 1977.
- LLV - *Bojāte A., Subatnieks V.* Lietuviešu-latviešu vārdnīca. R., 1964.
- LME - *Latvijas PSR mazā enciklopēdija.* R., 1967-1970. S. 1-3.
- LMFM - *Melngailis E.* Latviešu mūzikas folkloras materiāli. R., 1952-53. S. 2-3. (Skaitmenys rodo tomā, puslapji ir dainos numerī.)
- Loze 1983 - *Loze I.* Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā. R., 1983.
- LPŽ - *Lietuvių pavardžių žodynas / Sudarė A. Vanagas ir kt.* V., 1985-89. T. 1-2.
- LTdz - *Latviešu tautasdziesmas.* R., 1979-84. S. 1-5. (Skaitmenys rodo dainos numerī.)
- Ltdz - *Latviešu tautas dziesmas: Izlase.* R., 1955-57. S. 1-3. (Skaitmenys rodo tomā ir dainos numerī.)
- LTE - *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.* V., 1976-1984. T. 1-12.
- LTTMI - *Latviešu tautas mūzikas instrumenti: Prospekts / Sastādītāja I.Priedīte.* R., 1978.
- LTT - *Latviešu tautas ticējumi / Sakrājis un sakārtojusi prof. P. Šmits.* R., 1940-41. S. 1-2. (Skaitmenys rodo tikējimo numerī.)
- LV - *Latvijas PSR vēsture. No vissenākiem laikiem līdz mūsu dienām.* R., 1986. S. 1-2.
- Mažiulis 1981 - *Mažiulis V.* Prūsų kalbos paminklai. V., 1981. T. 2.
- Mažiulis 1987 - *Mažiulis V.* Indoeuropiečių protėvynės klausimas // *Lietuvių etnogenezė.* V., 1987. P. 40-41.

- Alvydas Butkus. Latviai. Kaunas: Aesti, 1995.*
- Mažiulis 1988 - *Mažiulis V.* Prūsų kalbos etimologinis žodynas. V., 1988. T. 1.
Muktupāvels 1987 - *Muktupāvels V.* Tautas mūzikas instrumenti Latvijas PSR teritorijā. R., 1987.
Paegle 1935 - *Paegle Ed.* Latviešu tautasmāksla. R., 1935.
Paegle 1948 - *Paegle Ed.* Latvju rakstu ābecīte. Württ.-Baden, 1948.
Paegle 1994 - *Paegle Dz., Kušķis J.* Kā latvietis runā...: Praktiski ieteikumi valodas kultūrā. R., 1994.
Paleckis 1938 - *Paleckis J.* Latvija. K., 1938.
Pašuta 1971 - *Pašuta V.* Lietuvos valstybės susidarymas. V., 1971.
Popiežių - Popiežių bulės dėl kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a. V., 1987.
Priedīte 1983 - *Priedīte I.* Ko spēlēja sendienās. R., 1983.
Rimantienė 1972 - *Rimantienė R.* Pirmieji Lietuvos gyventojai. V., 1972.
Rimantienė 1987a - *Rimantienė R.* Archeologijos duomenys // Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 41-44.
Rimantienė 1987b - *Rimantienė R.* Archeologinės kultūros // Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 52-69.
RL - The Republic of Latvia. R., 1993.
Rosinas 1988 - *Rosinas A.* Baltų kalbų įvardžiai. V., 1988.
Rusmanis 1993 - *Rusmanis S., Viks I.* Kurzeme. R., 1993.
Rudzīte 1964 - *Rudzīte M.* Latviešu dialektoloģija. R., 1964.
Sabaliauskas 1990 - *Sabaliauskas A.* Lietuvių kalbos leksika V., 1990.
Skujeniekas 1989 - *Skujeniekas K.* Dainų balsas // Lekia mano žirgelis: Latvių dainos / Sudarė ir vertė S. Geda. V., 1989.
Skujenieks 1982 - *Skujenieks K.* Folklorā // Literatūra 8. klasei. R., 1982. Lpp. 3-41.
Slava 1966 - *Slava M.* Latviešu tautas tērpi. R., 1966.
Strods 1969a - *Strods H.* Zemnieku sabiedriskā dzīve // Latviešu etnogrāfija. R., 1969. Lpp. 163-166.
Strods 1969b - *Strods H.* Sabiedriskā dzīve // Latviešu etnogrāfija. R., 1969. Lpp. 341-344.
SinV - *Grīnberga E., Kalnciems O., Lukstiņš G., Ozols J.* Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca. R., 1972.
SV - Sidraba vītols: Tautas dziesmu krājums / Sastādījuši A. Jansons un N. Kalniņš. R., 1942. (Skaitmenys rodo dainos numerī.)
Šliavas 1985 - *Šliavas J.* Žeimelio apylinkės. K., 1985.
Šmits 1926 - *Šmits P.* Latviešu mitoloģija. R., 1926.
Šneidereitas 1989 - *Šneidereitas O.* Prūsai. V., 1989.
Švābe 1990 - *Švābe A.* Latvijas vēsture. 1. d. R., 1990.
Tdz - *Šmits P.* Tautasdziesmas: Papildinājums Kr. Barona "Latvju dainām". R., 1936-39. S. 1-4. (Skaitmenys rodo dainos numerī.)
Tyla 1986 - *Tyla A.* Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje - XVII a. pradžioje. V., 1986.
TSR - 1989. gada tautas skaitīšanas rezultāti Latvijā. R., 1992.
Vanagas 1981 - *Vanagas A.* Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. V., 1981.
Varakauskas 1982 - *Varakauskas R.* Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII-XIV a. V., 1982.
Vartbergė - *Latvis H., Vartbergė H.* Livonijos kronikos / Parengė J. Jurginis. V., 1991.
Vėlius 1983 - *Vėlius N.* Senovės baltų pasaulėžiūra: Struktūros bruožai. V., 1983.
Vėlius 1987 - *Vėlius N.* Chtoniškas lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė. V., 1987.

- Alydas Butkus. Latvīai. Kaunas: Aesti, 1995.*
- Vēveris 1989 - *Vēveris E., Kuplais M.* Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā. R., 1989.
- Vyšniauskaitē 1964 - *Vyšniauskaitē A.* Liaudies kalendorius. Šventės // Lietuvių etno-grafijos bruožai. V., 1964. P. 536-550.
- VT - Latviešu tautas teikas: Vēsturiskās teikas / Sastādījusi A. Ancelāne. R., 1990.
- Wiora 1961 - *Wiora W.* Die vier Weltalter der Musik. Stuttgart, 1961.
- Zālītis 1991 - *Zālītis Fr.* Latvijas vēsture vidusskolām. R., 1991.
- Zavarina 1969 - *Zavarina A.* Ievadam // Latviešu etnogrāfija. R., 1969. Lpp. 257-264.
- Zinkevičius 1966 - *Zinkevičius Z.* Lietuvių dialektologija. V., 1966.
- Zinkevičius 1978 - *Zinkevičius Z.* Lietuvių kalbos dialektologija. V., 1978.
- Zinkevičius 1980-81 - *Zinkevičius Z.* Lietuvių kalbos istorinė gramatika. V., 1980-81. T. 1-2.
- Zinkevičius 1984 - *Zinkevičius Z.* Lietuvių kalbos istorija. V., 1984. T. 1.
- Zinkevičius 1994 - *Zinkevičius Z.* Pastabos latvių kalbos kilmės klausimu // I konferencija "Lietuva-Latvija - praeitis, dabartis, ateitis: Pranešimų tezės. K., 1994.
- Бертулис 1975 - *Бертулис P.* Семантические отношения имен существительных в латышском и литовском языках: Автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. Вильнюс, 1975.
- Бойко 1990 - *Бойко M.* Этноисторические аспекты латышского бурдонного многоголосия // Балты, славяне и прибалтийские финны: Этногенетические процессы. Рига, 1990. С 82-108.
- Денисова 1990 - *Денисова P. Я.* География антропологических типов балтских племен и этногенетические процессы в I - начале II тысячелетия н. э. на территории Литвы и Латвии // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 28-81.
- ИЭАП - Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда. Рига, 1986.
- ЛЦ - Латвийская ССР в цифрах. Рига, 1987.
- Лозе 1985 - *Лозе И.* Нарвская культура и ее роль в этногенезе народов Восточной Прибалтики // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 11-20.
- МНМ - Мифы народов мира: Энциклопедия в 2-х т. / Гл. ред. С. А. Токарев. М., 1991-1992. (Skaitmenys rodo tomą ir puslapį.)
- СРС - *Кочергина B. A.* Санскритско-русский словарь. М., 1987.
- Тынурист 1985 - *Тынурист И.* Народные музыкальные инструменты и этнокультурные связи народов Восточной Прибалтики // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 270-277.
- Чеснис 1985 - *Чеснис Г. А.* Многомерный анализ антропологических данных как средство решения проблемы выделения племенных союзов в эпоху железа (преимущественно на территории Литвы) // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 9-27.
- Шноре 1985 - *Шноре Э.* К вопросу этногенеза латгалов // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985. С. 39-46.